

ปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๒๔

เรื่อง

เมืองไทยนี้ดี ในน้ำมีปลา

โดย ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ทศพร วงศ์รัตน์

ปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๒๔

เรื่อง

เมืองไทยนี้ดี ในน้ำมีปลา

โดย

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ทศพร วงศ์รัตน์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [๕๓๐๓-๑๘๓๖/๘๐๐(๕)]

โทร. ๐-๒๒๑๕-๓๖๑๒, ๐-๒๒๑๘-๓๕๕๗, ๐-๒๒๑๘-๓๕๖๓

นางศรีนทิพย์ นิมิตรมงคล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา มกราคม ๒๕๕๓

<http://www.cuprint.chula.ac.th>

คำนำ

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเฉลิมพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนราชสุดาฯ ขึ้นเป็น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อเฉลิมฉลองศุภมงคลวโรกาสนั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงได้ก่อตั้งเงินทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองพระเกียรติในสมเด็จพระบรมราชกุมารี และทำนุบำรุงส่งเสริมการศึกษาและวิจัยในวิทยาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมของชนชาวไทยและศิลปวัฒนธรรมไทย กิจกรรมของกองทุนนี้มีหลากหลาย ทั้งที่เป็นการให้ทุนส่งเสริมการวิจัย การให้เงินทุนอุดหนุนการพิมพ์หนังสือหรือตำราที่ทรงคุณค่า รวมตลอดทั้งจัดให้มีการแสดงปาฐกถาชุดสิรินธร อันหมายถึงปาฐกถาที่จัดขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยปาฐกผู้ทรงคุณวุฒิในศาสตร์ต่าง ๆ ที่อยู่ในความสนพระราชหฤทัย โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเอง ทรงพระกรุณาพระราชทานปาฐกถาเรื่อง “วัดพระศรีรัตนศาสดาราม” เป็นประเดิม เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕ พระมหากษัตริย์คุณเป็นล้านเกล้าล้านกระหม่อมหาที่สุดมิได้

เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๒ คณะกรรมการบริหารเงินทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้กราบเรียนเชิญ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ทศพร วงศ์รัตน์ มาแสดงปาฐกถาชุดสิรินธร ครั้งที่ ๒๔ เรื่อง “เมืองไทยนี้ดี ในน้ำมีปลา” ณ ห้อง ๑๐๕ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงฟังปาฐกถาเรื่องนี้ด้วย

ปาฐกถาเรื่อง “เมืองไทยนี้ดี ในน้ำมีปลา” ดังกล่าว เป็นปาฐกถาที่เพียบพร้อมด้วยสาระ กอปรทั้งผู้แสดงปาฐกถาก็เป็นผู้ที่มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าว เพราะได้ทำการศึกษาในด้านนี้มาตลอดเวลาหลายสิบปี นอกจากนั้น ปาฐกถาเรื่องนี้ยังเป็นปาฐกถาที่งามพร้อมทุกแง่มุม หากจะได้จัดพิมพ์ปาฐกถาดังกล่าวขึ้นเผยแพร่

ก็จะเป็นที่พอใจแก่ผู้ได้รับไว้ศึกษาโดยทั่วไป จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงได้กราบเรียน
ขออนุญาตจาก ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ทศพร วงศ์รัตน์ ผู้เป็นเจ้าของปาฐกถา เพื่อ
จัดพิมพ์เผยแพร่ ซึ่งได้รับความกรุณาอนุญาต นับเป็นพระคุณอย่างสูงแก่มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเชื่อว่า ปาฐกถาเรื่อง “เมืองไทยนี้ดี ในน้ำมีปลา”
จะมีประโยชน์อำนวยการ แก่ผู้สนใจใฝ่รู้โดยทั่วกัน

(ศาสตราจารย์ นายแพทย์ภิรมย์ กมลรัตนกุล)

อธิการบดี

คำกราบบังคมทูลของอธิการบดี
ศาสตราจารย์ นายแพทย์ภิรมย์ กมลรัตนกุล
ในการแสดงปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๒๔
เรื่อง “เมืองไทยนี้ดี ในน้ำมีปลา”

โดย ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ทศพร วงศ์รัตน์
วันอังคารที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒ เวลา ๑๖.๐๐ น.
ณ ห้อง ๑๐๕ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบฝ่าละอองพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้า ศาสตราจารย์ นายแพทย์ภิรมย์ กมลรัตนกุล อธิการบดี
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหา
ที่สุดมิได้ ที่ได้ฝ่าละอองพระบาททรงพระเมตตาเสด็จพระราชดำเนินมาทรงฟังปาฐกถา
ชุด “สิรินธร” ในวันนี้

นับตั้งแต่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ก่อตั้งเงินทุนเฉลิมฉลองสมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในศุภมงคลวโรกาสที่ได้ฝ่าละออง
พระบาทได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเฉลิมพระอิสริยยศขึ้น
เป็นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จวบจนถึงปัจจุบันมีเงินที่มี
ผู้บริจาคสมทบและดอกผลหลังจากหักค่าใช้จ่ายในการดำเนินการแล้ว เป็นจำนวน
รวมทั้งสิ้น ๓๑,๖๑๑,๐๔๕.๕๗ บาท (สามสิบเอ็ดล้านหกแสนหนึ่งหมื่นหนึ่งพันสี่สิบห้า
บาทห้าสิบเจ็ดสตางค์) เงินทุนดังกล่าวนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาและวิจัย
ในวิทยาการที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมของชนชาวไทยและศิลปวัฒนธรรมไทย การ
จัดพิมพ์หนังสือหรือตำราที่ทรงคุณค่า ตลอดจนงานการจัดปาฐกถาชุด “สิรินธร”

ในการจัดปาฐกถาชุด “สิรินธร” คณะกรรมการบริหารเงินทุนเฉลิมฉลองสมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในศาสตร์ต่าง ๆ

ที่เกี่ยวข้อง มาแสดงปาฐกถาสืบเนื่องมาโดยลำดับ ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ นี้ นับเป็นปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๒๔ คณะกรรมการบริหารเงินทุนเฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เห็นสมควรให้จัดปาฐกถา เรื่อง “เมืองไทยนี้ดี ในน้ำมีปลา” และได้เวียนเชิญศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ทศพร วงศ์รัตน์ ซึ่งได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติว่าเป็นผู้ที่มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าว มาเป็นผู้บรรยาย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า การปาฐกถาครั้งนี้จักอำนวยประโยชน์อย่างยิ่ง แก่วงวิชาการและจะเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้สนใจศึกษาค้นคว้าและวิจัยเกี่ยวกับอารยธรรมและศิลปวัฒนธรรมของชนชาวไทยอย่างต่อเนื่องสืบไป

บัดนี้ ได้เวลาอันสมควรแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชนุญาต เบิกศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ทศพร วงศ์รัตน์ แสดงปาฐกถา เรื่อง “เมืองไทยนี้ดี ในน้ำมีปลา”

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ทศพร วงศ์รัตน์

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบฝ่าพระบาท ข้าพระพุทธเจ้านายทศพร วงศ์รัตน์ ขอพระราชทานพระราชานุญาตแสดงปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๒๔ ในหัวข้อเรื่อง “เมืองไทยนี้ดี ในน้ำมีปลา” ในกาครั้งนี้ หากมีข้อผิดพลาดบกพร่องประการใด ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานอภัยด้วย และข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชานุญาตใช้ถ้อยคำในภาษาพูดของสามัญชน ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมฯ

“เมืองไทยนี้ดี ในน้ำมีปลา” ขณะได้ยินคำนี้ ทุก ๆ คนที่ผ่านการเรียนประวัติศาสตร์ไทยสมัยสุโขทัยมาบ้าง ก็คงจะต้องนึกถึงคำของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในศิลาจารึก หลักที่ ๑ ที่มีข้อความตอนหนึ่งว่า “เมือง...สุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา” และมีอีกตอนหนึ่งว่า... “ไพร่ฟ้าหน้าใส” คำเหล่านี้มีความหมายสำหรับคนไทยอยู่มาก เพราะแสดงให้เห็นผลของความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินไทยในครั้งนั้น เรื่องของความสมบูรณ์ของแผ่นดินไทยที่มีมาตั้งแต่ครั้งอดีตนี้ แม้ชาวต่างประเทศที่เข้ามาในเมืองไทยในระยะต่อมาซึ่งส่วนหนึ่งไม่ได้เข้ามาเพื่อจุดประสงค์ที่จะยึดครองแผ่นดินไทย แต่เข้ามาด้วยความต้องการเพียงอยากจะสืบรู้ สืบเห็น สิ่งที่ผู้คนรำลึกกันว่าเป็นเขตแห่งความมั่งคั่งและอุดมสมบูรณ์ที่ยิ่งใหญ่ของโลก นั่นคือ กรุงศรีอยุธยาหรือสยาม

สยามในสมัยนั้น หรือประเทศไทยตั้งแต่มีเขตแดนเป็นคาบสมุทรเหนือเส้นศูนย์สูตรของแผ่นดินทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันมีพื้นที่ประมาณ ๕๑๓,๙๙๘ ตารางกิโลเมตร หรือใหญ่ นับเป็นอันดับที่ ๓ ของประเทศในเขตนี้ คือรองจากอินโดนีเซียและพม่า มีแม่น้ำซึ่งทั้งหมดลึกลงไม่ถึง ๒๐ เมตร รวม ๔๗ สาย นั้นเป็นเรื่องในปัจจุบัน แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๘๔๓) แผ่นดินไทยในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๒๑๓๓-๒๑๔๘) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พ.ศ. ๒๓๑๓-๒๓๒๕) และครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) นั้นล้วนกว้างใหญ่ไพศาลกว่านี้มาก ภูมิประเทศและทรัพยากร ทั้งทางบก ทางน้ำ และอากาศ ได้ก่อให้เกิดอิทธิพลอย่างมากมายต่อคนในทุกส่วนของบ้านเมืองไทยตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะทางน้ำนั้นนับว่าเป็นเอกลักษณ์และมีกระจายอยู่ทุกส่วนของประเทศ แม้ปัจจุบันยังเหลือเป็นหนองบึงธรรมชาติรวมกว่า ๘,๐๐๐ แห่ง อย่างไรก็ตาม

ก็ตาม เมื่อ ๕๐ ปีที่ผ่านมา ได้มีอ่างน้ำที่สร้างขึ้นอีกประมาณ ๒,๐๐๐ แห่ง รวมเป็นพื้นที่แหล่งน้ำประมาณ ๓,๗๐๐ ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำประมาณ ๑๗๗,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๓๑ เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่ประเทศ เฉพาะอ่างเก็บน้ำที่เหนือเขื่อนภูมิพล มีความลึกที่บริเวณเหนือเขื่อนถึงประมาณ ๗๐ เมตร แหล่งน้ำจืดทั้งหมดดังกล่าวล้วนได้สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่แผ่นดินไทย แล้วยังเสริมด้วยทะเลทางด้านตะวันออกคืออ่าวไทย ซึ่งเป็นบริเวณทางตะวันตกสุดของมหาสมุทรแปซิฟิก มีความลึกสุดไม่เกิน ๗๖ เมตร ที่กลางอ่าวนอกฝั่งจังหวัดสงขลา ให้สังเกตว่าอ่าวไทยนี้ เหมือนกับว่าเป็นสุดก้นถุงทางด้านตะวันตกของมหาสมุทรแปซิฟิก เขตนี้มีเกาะต่าง ๆ ที่รวมกันเป็นหมู่เกาะหลายหมู่ทั้งหมดเรียกว่า “ซุนดา” ยิ่งใหญ่ทั้งจำนวนและพื้นที่ที่สุดของโลก เกาะหลายหมื่นเกาะเหล่านี้เปรียบเทียบได้เสมือนเป็นสิ่งล่อและทางกันปลาต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่อ่าวไทย แล้วพุ่มพื้กให้มันคงพันธุอยู่บริเวณนี้สำหรับคนไทยตั้งแต่ครั้งอดีต ส่วนนี้ของโลกนับเป็นไหล่ทวีปที่กว้างใหญ่และได้ชื่อว่าเป็นเขตหนึ่งที่มีสมบูรณ์ที่สุดของโลก ทั้งชนิดและปริมาณและสายพันธุ์ ไม่ว่าจะป็นสัตว์น้ำ หรือพืชป่าชายเลน

ในอีกด้านหนึ่งของคาบสมุทร คือ ทางด้านตะวันตกเป็นทะเลอันดามัน ซึ่งมีลักษณะเป็นไหล่ทวีปที่แคบและลดระดับต่ำลงเกือบเป็นแนวตั้งสู่นมหาสมุทรอินเดีย เฉพาะทางตอนใต้ถือเป็นส่วนของไหล่ทวีปซุนดาที่ยื่นขึ้นไป ทั้งหมดเป็นธรรมชาติที่แปลกมากและขึ้นชื่อแห่งหนึ่งของโลกในด้านธรรมชาติใต้น้ำของบริเวณปะการังรวมทั้งยังมีทรัพยากรประมงที่ต่างออกไปอีก

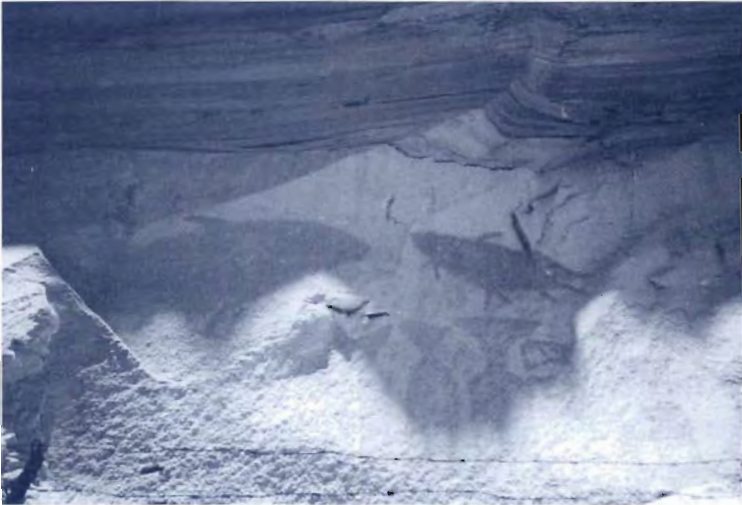
ทั้งสองฝั่งทะเลของประเทศไทย คือ ด้านอ่าวไทย และทางด้านอ่าวเบงกอล มีความยาวของชายฝั่งทะเลรวมประมาณ ๒,๖๑๔ กิโลเมตร มีเกาะต่าง ๆ รวมถึง ๗๗๓ เกาะ เป็นพื้นที่น้ำเขตเศรษฐกิจจำเพาะรวมประมาณ ๓๕๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร โดยทางด้านทะเลอันดามันไปทางด้านตะวันตกประมาณ ๓๒๐ กิโลเมตร เป็นบริเวณที่ลึกถึง ๒,๖๓๖ เมตร ซึ่งในหมู่คนไทยจะมีใครคิดถึงบ้าง แผ่นดินไทยหรือบริเวณนี้ของโลก ยังได้รับความชุ่มชื้นจากฝนที่เกิดจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทั้งน้ำจืดและน้ำทะเลจึงมีสภาพที่ช่วยให้ออกเกิดความหลากหลายอย่างสูง เป็นการแสดงถึงที่มาแห่งประวัติของวิวัฒนาการความหลากหลายของปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ

ด้วยข้อมูลพื้นฐานเช่นนี้ ผลของความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทั้งพืชบนบก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปลาในแหล่งน้ำจืดของแผ่นดินไทย ตั้งแต่ครั้งอดีต จึงนับว่า น่าสนใจมาก หลักฐานสำคัญที่สามารถใช้ยืนยันประวัติศาสตร์ในเรื่องนี้ที่ยังได้ก่อให้เกิดความประหลาดใจ เป็นวัฒนธรรมจนถึงการสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น เป็นที่หมายของนักสำรวจทางธรรมชาติหรือทางทรัพยากรของโลก เริ่มด้วยศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช อย่างที่กล่าวมาแล้ว ที่มีความตอนหนึ่งว่า “เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา... ไพร่ฟ้าหน้าใส”

นอกจากปลา สัตว์น้ำอื่น ๆ ซึ่งแต่ครั้งโบราณก็เรียกหรือหมายรวมกันเรียกกันเป็นปลาอย่างคนตะวันตก หรือที่ถูกคืออย่างคนทั่วโลก ไม่ว่าจะชาติใด เผ่าพันธุ์ใดหรือวัฒนธรรมใดก็เรียกสัตว์น้ำที่คุ้นเคยกันเป็นปลา เช่น ปลาวาฬ ปลาโลมา ปลาฉลาม คำเช่นนี้จึงมีปรากฏกล่าวถึงตลอดมาทั้งในวรรณคดีไทย ตั้งแต่เริ่มแรก ไม่ว่าจะป็นไตรภูมิพระร่วง (พ.ศ. ๑๘๘๘) ตำนานต่าง ๆ เรื่องราวทางพุทธประวัติ คือ ชาดก ปรัชญา สำนวน ไวยากรณ์ ความเชื่อ นิทาน เพลงขับการเล่น ฯลฯ ใน ส.ศ.ศ. พ.ศ. ๒๕๔๕ สวัสดิ์ปิใหม่ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย ทรงอ้างถึงเรื่อง ขา มีหลายชนิด หลายอาการ หลายเจ้าของ ก็ทรงให้ตัวอย่าง สัตว์ บัญชาตเป็นปลาตาว สัตว์อัฐบาตเป็นปลาหมึกยักษ์ เรื่องของปลาอันไปใน พ.ศ. ๒๕๒๒ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้แต่งเรื่องไวพจน์ประพันธ์ เป็นผลงานทางหลักภาษาไทย ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีข้อความที่แจ่มไว้อย่างชัดเจน และควรที่ผู้คิดต่างไปควรจะสำเหนียกไว้ ว่า

“ปลาวาฬว่าปลาร้าย	ความละม้ายละเมียดเมียน
ใช้มาเห็นจำเนียร	เป็นวาจาภาษาไทย”
“คำพะยูนนี้เป็นชื่อปลา	สยามภาษา นอกนิลสะกดบทไทย”

ที่ไม่แพ้บ้านเมืองอื่นอีก ก็คือ ภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ ตามผนังถ้ำ ที่มีอยู่ทุกภาค และที่เด่นมากของโลกก็คือ ภาพปลาดตามผนังโบสถ์และพระอุโบสถ ตามวัดวาอาราม ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ หลายแห่งเก่าแก่คู่บ้านคู่เมืองมายาวนาน ที่มีการประดิษฐ์หรือทำขึ้นใหม่แต่ยิ่งใหญ่มา คือ ภาพที่ปรากฏอยู่บนพื้นวิหาร วัดโสธรวรารามวรวิหาร เป็นปลาหรือสัตว์น้ำที่ปรากฏหรือวาดอยู่ในสมุดภาพไตรภูมิ วัฒนธรรมที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ เครื่องใช้ ชื่อบ้าน ชื่อเมือง ชื่อคน สิ่งของที่มีที่มา หรือที่

รูปที่ ๑ ภาพเขียนสีเป็นรูปปลาบึก ขนาดยาวถึง ๔.๐ เมตร ที่บริเวณผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

รูปที่ ๒ ภาพหมูปปลาหลายชนิด ตรงกลาง ส่วนล่างของภาพ มีรูปวาดเป็นปลาหน้าคน ซึ่งก็คือปลาระเบน ส่วนภาพปลาในวงล้อม ผู้วาดต้องการให้หมายถึงปลาอนนด์ (จากสมุดภาพไตรภูมิฉบับ เลขที่ ๖)

เกี่ยวข้องกับปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ จนเรียกได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของประเทศ ที่ผู้เขียนกำลังสนใจ และรวบรวมอยู่ คือ ภาวาดปลาที่ปรากฏอยู่ตามภาชนะเครื่องใช้ประเภทที่เรียกกันว่า จานชามเคลือบสังคโลก จากศรีสัชชนาลัย สุโขทัย เวียงกาหลง ฯลฯ

จากผลการสำรวจของคนไทยและรายงานที่ตรวจพบในเอกสารของชาวต่างประเทศที่ผ่านมา พบปลาที่รวบรวมได้จากแหล่งน้ำจืดของไทยแล้วประมาณ ๕๕๐ ชนิด จำนวนนี้หมายถึงชนิดที่มีหลักฐานเป็นตัวอย่างอยู่ในพิพิธภัณฑ์ และปลาทะเลอีกประมาณ ๑,๖๐๐ ชนิด โดยเป็นตัวอย่างชนิดที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์ โดยแยกเป็นปลาที่อาศัยอยู่เฉพาะในเขตน่านน้ำไทย ประมาณ ๗๐ ชนิด คือไม่พบในเขตอื่นของโลก ทั้งแหล่งน้ำจืดและทะเลมีปลาที่ใช้เป็นอาหารหรือพบซื้อขายเป็นปกติในตลาดรวมประมาณ ๓๐๐ ชนิด แต่เนื่องจากคนไทยมีพฤติกรรมในการรับประทานปลากันทุกชนิดที่จับได้ จึงกล่าวได้ว่ามีปลากว่า ๒,๐๐๐ ชนิดที่คนไทยรับประทานกัน แต่หากจะเทียบกับผลงานสำรวจปลาของบ้านเมืองอื่น คาดว่าในน่านน้ำไทยมีปลาอาศัยอยู่รวมทั้งสิ้น ๒,๕๐๐-๒,๘๐๐ ชนิด จำนวนนี้เป็นการคาดคะเนตามประสบการณ์ประกอบกับความรู้ลึกซึ้งของผม คือ เป็นจำนวนที่ไม่น่าจะผิด แต่ถ้าใช้วิธีอธิบายแบบทำทาย ก็อาจจะต้องให้จำนวนไว้ถึง ๓,๕๐๐ ชนิด โดยเฉพาะที่จะพบอีกมากในเขตน่านน้ำลึกของทะเลอันดามัน สำหรับในลุ่มแม่น้ำโขงมีผลการสำรวจรวมชนิดปลา (น้ำจืด) ได้แล้วประมาณ ๑,๒๐๐ ชนิด ถ้าคิดเป็นสัดส่วนของบริเวณโดยเทียบกับลุ่มแม่น้ำอเมซอนในอเมริกาใต้ ที่มีปลาประมาณ ๓,๐๐๐ ชนิด ลุ่มแม่น้ำโขงมีปลาหลากหลายและอุดมสมบูรณ์กว่า

อย่างไรก็ตาม เมื่อสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติของแหล่งน้ำที่อยู่อาศัยของปลา ได้ถูกรุกล้ำ ทำลาย หรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ก็เชื่อว่ามีปลาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในน้ำจืดได้หมดสิ้นพันธุ์ไปจากประเทศไทยแล้วนับร้อยชนิด ก่อนที่จะได้รับการสำรวจเก็บตัวอย่างให้ชื่อบันทึกไว้ จึงเป็นเรื่องที่น่าเสียดายมาก ยิ่งเรื่องนี้ยังไม่มีมาตรการเข้มที่จะหยุดยั้ง ขณะเดียวกันก็มีชนิดปลาแปลกปลอมจากต่างประเทศเข้ามาเบียดเบียนอยู่มิได้ขาด เริ่มตั้งแต่ปลาเงินปลาทองที่นำเข้ามาเลี้ยงในราชสำนักของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในราว พ.ศ. ๒๒๑๕-๒๒๒๓ จนถึงปัจจุบัน ถ้าเป็นกลุ่มปลาสวยงามเข้าใจว่ามีรายชื่อปลาที่นำเข้ามาแล้วรวมประมาณไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ชนิด ปลาต่าง ๆ เหล่านี้หากนำมาปล่อยลงในแหล่งน้ำธรรมชาติ มีไม่มากนัก

รูปที่ ๓ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงทอดพระเนตรเครื่องเคลือบดินเผาสมัยกรุงสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา ถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อายุประมาณ ๖๐๐-๒๐๐ ปี ที่มีภาพปลาปรากฏอยู่ (วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๒)

รูปที่ ๔ บริเวณที่มีประวัติเป็นที่เลี้ยงปลาเงินปลาทอง ในเขตพระราชวัง กรุงศรีอยุธยา

ที่สามารถอยู่รอดถึงขั้นสืบพันธุ์ได้ แต่ก็ให้ผลร้ายอย่างมหันต์ เช่น ปลาซีกเกอร์ (*Hypostomus* spp.) เชื่อว่าในขณะนี้ มีปลาเหล่านี้และที่นำเข้ามาเลี้ยงเพื่อเป็นอาหารอยู่ในท้องตลาดรวมประมาณไม่น้อยกว่า ๒๐๐ ชนิดที่มีชีวิตอยู่ ทั้งหมดได้เริ่มส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตโดยเฉพาะเอกลักษณ์ของคนไทยและลูกหลานไทย ตลอดจนประวัติที่กล่าวอยู่ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

วรรณกรรมไทยและบันทึกของชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาในราชอาณาจักรไทยตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แสดงข้อมูลเป็นประวัติของทรัพยากรปลารวมทั้งสัตว์น้ำอื่นที่ขึ้นชื่อว่าปลา ตลอดจนความนึกคิดของคนไทยเกี่ยวกับปลาอยู่มากเกินกว่าที่คิด จากหลักฐานดังกล่าวพบว่าปลาน้ำจืดที่เกี่ยวข้องเป็นประวัติกับคนไทยมากกว่าปลาทะเล ที่สำคัญคือ ก่อนที่คนไทยจะรู้จักปลาทะเล ผมมีหลักฐานเป็นประวัติจากเรื่องของปลาที่แสดงว่าคนไทยอย่างน้อยก็ในกลุ่มที่ลงมาตั้งหลักแหล่งตั้งแต่ พ.ศ. ๑๖๕๐ และต่อมาก็ได้เริ่มสร้างวรรณกรรมเรื่อยมา ตั้งแต่ตอนเหนือสู่ใต้ของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา น่าจะมาจากเมืองจีน และได้ใกล้ชิดกับแหล่งน้ำจืดทางตอนใต้ของจีนมากกว่าที่จะอยู่ทางตอนใต้ของแหลมสุวรรณภูมิ ในช่วงแรกหรือก่อนนั้นอารยธรรมของคนไทยคงจะได้รับแรงส่งให้สร้างวัฒนธรรมน้ำและข้าวปลาอาหารจากแม่น้ำโขงทางตะวันออกและแม่น้ำสาละวินทางตะวันตก เทียบได้กับอารยธรรมเมโสโปเตเมีย (Mesopotamia) ที่ตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำไทกริส (Tigris) ทางตะวันออกและแม่น้ำยูเฟรติส (Euphrates) ทางตะวันตกในเขตเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าในวรรณคดีไทยตั้งแต่เล่มแรก ๆ หากจะมีชื่อปลาที่จะพบว่าเป็นชื่อของปลาน้ำจืดทั้งนั้น ถ้าค้นไปในเรื่องของพุทธประวัติที่เราเรียกว่า “มหาชาติ” ต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า “เวสสันดรชาดก” รวมทั้ง “คำขบคำวเจ้าเงื่อนหาญ” ซึ่งเป็นมหากาพย์พื้นถิ่นไทลื้อ และตำนานท้องถิ่นของเขตนูนนานหรือทางใต้ลงมา คือ ในเขตล้านนา สิบสองปันนา สิบสองจุไทย เหล่านี้จะเป็นปลาน้ำจืดทั้งนั้น ปลาไน (*Cyprinus* spp.) เป็นปลาที่คนไทยพวกนี้สมัยนั้นรู้จักดี และอาจกล่าวได้ว่าน่าจะเป็นชื่อปลาชื่อแรกที่ค้นพบว่าคนไทลื้อ คนไทยสิบสองปันนา นำเข้ามาถึงเขตล้านนา

เพราะว่าคำคำนี้เป็นชื่อเรียกปลาดังกล่าวที่พบในเขตนูนนานและเขตสิบสองจุไทย จึงกล่าวได้ว่า คนไทยเลี้ยงปลาไนมาเป็นเวลานานเหมือนกัน น่าจะคู่กับชาวจีนนั่นจึงเป็นเหตุผลที่ชื่อปลาชนิดนี้รวมทั้งปลาเหยียน (ปลาไหล) ปลาเลิม

และปลาสดิต ได้รับการกล่าวถึงอยู่ในเอกสาร เช่น “คำขั้บคั่วเจ้าเจืองหายู” หรือ “เวสสันดรชาดกฉบับไม้ไผ่แฉะเรียวแดง” ที่นอกจากปลาใน ก็ยังมีปลาหางแดง ปลาปัก ปลาตุก ปลาซา ปลาชอน ปลาชะปาก ปลาสร้อย ปลาสึก ปลาคังแดง ปลาค้าว เอกสารนี้เป็นพุทธประวัติทางภาคเหนือหรือล้านนา จึงเป็นเรื่องที่น่าฉงนมาก เพราะปลาในนี้ ที่ผ่านมาได้รู้ว่า เป็นปลาที่คนจีนโพ้นทะเลนำเข้ามาเลี้ยงจากจีนทางเรือ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ทำไมชื่อนี้ถึงปรากฏอยู่ในเอกสารคนไทลื้อตั้งแต่ครั้งโบราณ ซึ่งจะเรียกว่าเอกสารไทยโดยตรงก็อาจจะไม่ถูก ควรเป็นเอกสารของคนพื้นเมืองต้นตระกูลไทยสมัยนั้นทางเขตนั้น แต่เราก็น่าจะหมายความว่า เป็นคนที่มีเผ่าพันธุ์ไทย อย่างไรก็ตาม สำหรับชื่อปลาใน ก็เป็นชื่อที่ควรถือได้ว่ามีประวัติเกี่ยวข้องกับคนไทยตั้งแต่ในสมัยก่อนนั้นอีก

ที่ผมกล่าวมาทั้งหมดเป็นการพูดถึงแผ่นดินไทยและคนไทย (ไทยน้อย) เมื่อได้หลักแหล่งในดินแดนที่มีคุณค่าเหมือนทองคำ คือสุวรรณภูมิ ที่โด่งดังในชื่อ “Aureus Kheronesus” หรือ “Kryse Kheronesos” หรือ “Golden Chersonese” โดยคลอดิอุส ปโตเลมี (Claudius Ptolemy) ชาวกรีกในอียิปต์ จากผลงานของเขาเรื่อง “Geographia” ราว พ.ศ. ๖๒๒-๗๑๑ ซึ่งนั่นคือ ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณ แหล่งน้ำ และสัตว์น้ำ ภายใต้ชื่อว่าปลาดตามความรู้สึกของผม เพื่อนำเรื่องเข้าสู่หัวข้อเรื่องปาฐกถาที่จะกล่าวต่อไป

แต่ก่อนที่จะเข้าถึงจุดประสงค์ดังกล่าว ก็อยากจะทำอีกครั้งถึงคำว่า “ปลา” ใน “เมืองไทยนี้ดี ในน้ำมีปลา” หรือ “เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา” นั้น ปลาในสมัยก่อนของคนไทยไม่ใช่หมายความว่าเพียงปลาที่เป็นสัตว์น้ำที่มีกระดูกสันหลังหรือปลาในวิชาการของผม แต่เป็นสัตว์น้ำทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ขอถือโอกาสนี้อธิบายว่า ในทางวิชาการสมัยใหม่ ปลาเป็นสัตว์น้ำ พบทุกแห่งทุกความลึก ที่เป็นน้ำผิวโลก ไม่ว่าทะเลหรือน้ำจืด มีเห็อกหายใจ มีครีบเป็นรยางค์ ปลาเป็นสัตว์เลือดเย็น มีระบบประสาทส่วนกลาง ส่วนมากมีเกล็ด หัวใจมี ๒ ห้อง เลือดแดง มีถุงลม มีเพศผู้เพศเมียแยกกัน ส่วนมากมีเส้นข้างตัวเป็นอวัยวะรับฟังหมายถึงรับความสั่นสะเทือนหรือเสียง มีการออกไข่ ผสมพันธุ์

น่าสังเกตว่าในพระราชบัญญัติของการประมง แม้กระทั่งพืชน้ำ หอยมุก หมีกแมงดาทะเล หรือกุ้ง กั้งต่าง ๆ แม้ปะการัง ที่เป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นในน้ำ เรายัง

เรียกการเพาะเลี้ยงหรือการจับสิ่งเหล่านี้ว่า ทำงานประมง ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Fisheries” หมายความว่า เรากำหนดว่าทั้งหมดเป็น “Fish” การไปทำประมงหรือการไปจับปลา ก็หมายความว่าไปจับทรัพยากรอื่น ๆ ด้วย สืบไปแล้วทุกประเทศทุกภาษา ทุกวัฒนธรรมก็เป็นเช่นกัน

รูปที่ ๕ การจับปลาด้วยเครื่องมืออวนล้อมในอ่าวไทย

ปลานี้ก็แปลก คือ ใต้ออกแบบร่างกายไว้ให้มีน้ำหนักตัวได้เป็นความถ่วงเฉพาะโดยเฉลี่ย ๑.๐๗๖ คือ พอ ๆ กับน้ำ ฉะนั้น เหมือนกับว่ามันไม่จมน้ำ เนื่องจากมีความถ่วงจำเพาะสูงกว่าน้ำเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อประกอบกับการที่ปลามีถุงลมมีครีบอก มีไขมัน ด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ปลาก็สามารถเลือกผสมผสานใช้ช่วยพยุงตัวในน้ำได้โดยไม่มีปัญหาใด ๆ ปลาขณะหลับก็ยังลอยน้ำได้ เพราะฉะนั้น ขณะปลาหลับซึ่งที่ถูกแล้วควรหมายถึงการพักผ่อน ก็ไม่ต้องหลับตา เพราะปลาไม่มีเปลือกตาและกล้ามเนื้อตาเพื่อปิดตาอย่างคนหรือสัตว์ใหญ่ คือ ปลาไม่ต้องลงมานอนอยู่ตามพื้นท้องน้ำ ปลายังคงลอยน้ำอยู่ตามปกติทั้ง ๆ ที่เป็นขณะพักผ่อน คล้ายกับการที่คนเราหรือสัตว์ใหญ่นอนหลับ แต่ก็ยังหายใจอยู่ เป็นจังหวะธรรมชาติ เช่นนี้ จึงหมายความว่าอะไรครับ หมายความว่าเราเลี้ยงปลา เราไม่ต้องใส่อาหารลงไปให้มันใช้พลังงานสู้กับแรงโน้มถ่วงของโลก เปรียบเทียบคือ ถ้าเป็นไก่ เราจะให้อยู่ในที่แคบ ๆ

ให้อนอน ให้อินอยู่ ไม่ให้กระโดดเพ่นพ่าน การเลี้ยงนกกะทาก็เช่นเดียวกัน ให้กระโดดหรือตกใจไม่ได้ ถ้ากระโดดมาก นอกจากจะกินมากขึ้น ถ่ายมากขึ้นแล้ว ก็ยังไม่ออกไข่ และจะเกิดความเสียหายมาก ฉะนั้น การเลี้ยงปลาเมื่อให้อาหารลงไปเท่าไร เกือบจะได้ออกมาเป็นเนื้อตัวของปลาทั้งนั้นเลย อาจารย์ ดร. เปี่ยมศักดิ์ เมนะเศวต ที่อยู่ที่นี่คงจะทราบดี เพราะว่าเราพูดกัน ศึกษากันถึงความคุ้มทุน หรือกำไรโดยคำนึงถึงเรื่องน้ำหนักของอาหารและน้ำหนักสัตว์น้ำที่จะเป็นผลผลิตอยู่เสมอ คนจีนตั้งแต่สมัยโบราณจึงแนะนำกันจนถึงปัจจุบันว่า การเลี้ยงปลาเป็นอาชีพที่สามารถก่อให้เกิดความร่ำรวยโดยไม่ต้องลงทุนมาก และยังมีการสอนกันให้เลี้ยงปลาหลายชนิด โดยเลือกชนิดที่ใช้พื้นที่น้ำ คือระดับน้ำต่างกันอีกด้วย เป็นการใช้ประโยชน์จากความลึกของน้ำและพฤติกรรมการกิน การถ่ายมูล ที่เกี่ยวคู่กันตามลำดับอย่างคุ้มค่า เป็นการหาความสมดุลของธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์

ในบ้านเมืองไทยเรา มีแหล่งน้ำมากมายอย่างที่กล่าวมาแล้ว แหล่งน้ำเหล่านี้มีคุณสมบัติพิเศษ ที่ได้สร้างพฤติกรรมและวัฒนธรรมน้ำแก่คนไทย ที่ไม่เหมือนชนใดในโลก จนอยากจะบอกว่า สมัยโบราณจนถึงรุ่นผมเอง หรือรุ่นคุณพ่อคุณแม่ คุณน้า คุณอา เห็นน้ำก็ยิ้ม อยากอยู่ใกล้น้ำ ใกล้ท้องนาท้องน้ำ ทั้งนี้เพราะได้รับการถ่ายทอดมา น้ำจึงมีประวัติว่าได้สร้างนิสัยคนไทย เดี่ยวนี้วัฒนธรรมน้ำของเราเกือบจะไม่มีแล้ว เราห่าง เราไม่ยอมมอง อยากสัมผัสน้ำที่ไม่เป็นธรรมชาติ เราไปสนใจวัฒนธรรมอย่างอื่นกันแล้ว เป็นเรื่องที่น่าเสียดายมาก สังคมของเราในทุกวันนี้จึงมีแต่ความแตกแยกมากขึ้น ร้อนรุ่ม ขุ่นมัว ไม่สดใส ไม่สดชื่น ไม่เป็นผืนติดต่อกันทั่วโลกอย่างน้ำ ไม่ว่าจะสายเล็กหรือสายใหญ่

ก่อนที่จะพูดถึงปรัชญาปลาต่อไป สำหรับประโยชน์ของปลาในด้านเป็นอาหาร ผมจะไม่กล่าวถึง แต่จะกล่าวเพียงว่าจากปลา คนเราได้สกัดเอาดียาทำเป็นน้ำมันตับปลาหรือเต็ยวันี่เราพูดกันถึงการสกัดเอาโอเมก้าทรีและคอลลาเจน ปลาได้ก่อให้เกิดเป็นอาชีพของผู้จับ ผู้เกี่ยวข้อง บุคลากรในสำนักงานประมงต่าง ๆ สร้างอาชีพที่ต่อเนื่อง อุตสาหกรรมที่ต่อเนื่อง เรื่องนี้ยิ่งใหญ่มาก เพราะหมายถึงอุตสาหกรรมต่อเรือ เครื่องจักร การขนส่ง ห้องเย็น และอีกมากมาย แม้กระทั่งทำแข่งปลาทุที่สำคัญที่ต้องกล่าวถึงอีกก็คือ ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยอื่น ๆ จนทั่วโลก แม้ที่เป็นสถาบันค้นคว้าเป็นเฉพาะ คือมีการรวบรวมปลาเป็นตัวอย่าง

หาความรู้เอาปลาที่ผ่านโลกมานานกว่าเป็นครู เราทำหอยตัวอย่าง เราทำพิพิธภัณฑ์ ทำตู้นิทรรศการใหญ่เล็กต่าง ๆ เก็บรักษาสัตว์ต่าง ๆ นานาจากทุกแหล่ง ทุกโอกาส ว่างมากมาย เหมือนไม่รู้จักพอ เพราะตัวอย่างเหล่านี้ทุกชิ้นไม่ว่าใหญ่เล็ก คือ ประวัติศาสตร์ของแต่ละถิ่นทรัพยากรนั้น ของสมัยนั้น เพื่อให้ลูกศิษย์และลูกหลาน ของลูกศิษย์และคนไทยแม้นักวิชาการจากทั่วโลกที่เรียนในวิชาสาขาต่าง ๆ เข้าไป เห็นเข้าไปดูว่าประติษฐกรรมทางธรรมชาติของไทย สร้างอะไรไว้ และสะสมประวัติ อะไรไว้ เราสามารถศึกษาโรคพยาธิปลาจากตัวอย่างปลาไทยที่มีการสะสมกันมา นับร้อยปี สัตว์พืชอื่นก็เช่นกัน

ที่อยากจะพูดเป็นตัวอย่างการเลียนแบบธรรมชาติปลา ก็เช่น เรื่องเรือสมัย โบราณที่เริ่มโดยพวกฟินิเซียนในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน กับเรือของคนตะวันออก มี ปรชญาของการก่อเกิดแตกต่างกันมาก คนพวกนั้นทำเรือขึ้นมาโดยนึกถึงปลาแล้ว เลียนแบบ โดยให้หัวเรือใหญ่เพื่อเอาไว้สู้รบกันเป็นหลัก หรือบรรทุกสินค้าใหญ่และหนัก แต่ที่จริงแล้วน่าจะคิดผิด เมื่อเทียบกับคนจีนทางตะวันออกที่สร้างเรือ ให้ท้ายเรือ มีลักษณะใหญ่ เพราะไม่ได้สร้างรูปร่างเรือโดยเอาแบบปลาในน้ำ แต่สร้างขึ้นมาโดย อาศัยความคิดเมื่อเห็นเปิดลอยน้ำ ห่านลอยน้ำ เรือจึงมีท้ายใหญ่ หัวเล็ก ด้วย จุดประสงค์ที่จะใช้ทางท้ายเรือเป็นที่อยู่อาศัย อันตรายที่เกิดขึ้นสำหรับคนจาก การชนแทบจะไม่มีเลย เพราะคนอยู่ทางท้ายเรือ หรือเมื่อหุงหาอาหาร น้ำ ควัน สิ่งสกปรกก็ผ่านเลยออกไปทางด้านหลังหรือท้ายเรือ ได้ประโยชน์มากมาย แม้ในการ เฝ้าระวังสิ่งที่จะเกิดขึ้นบนเรือ คือ ได้มองไปข้างหน้าได้เห็นเสมอ ระยะเวลาจน กระทั่งเดี๋ยวนี้ก็ยังมีการทำท้ายเรือใหญ่กว่าหัวเรือ แต่เมื่อเทคโนโลยีดีขึ้น ปัจจุบัน หัวเรือก็มีที่ใหญ่พอ ๆ กับท้ายเรือ เพราะได้แบ่งเป็นส่วนที่จมน้ำก็ให้มีลักษณะใหญ่ เรา จึงเห็นส่วนนั้นมีลักษณะโป่ง พอง ยื่นไปข้างหน้า ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับกลศาสตร์ของ การเคลื่อนไหวในน้ำ

ยังมีเรื่องที่แปลกอีก คือ ตั้งแต่สมัยโบราณ เรือทั้งของฝรั่ง ทั้งของไทย ของ จีน ต่างก็มีดวงตาที่หัวเรือ เหมือนเป็นเคล็ดให้ได้ว่า ได้เห็น เพื่อรอดพ้นจากภัยอันตราย ในน้ำที่มีแต่ความเว้งว่างกว้างใหญ่และสิ่งใต้น้ำที่ตาคนมองไม่เห็นหรือไม่รู้จักอย่างปลา

การเลียนแบบธรรมชาติของปลายังมี เช่น เมื่อคนตะวันตกเริ่มสร้างเรือดำน้ำ หัวเรือกลมใหญ่นั้นเหมือนปลาที่อยู่ในน้ำ คนจีนหรือชาติใดเมื่อสร้างเรือดำน้ำ ก็ต้อง

ออกแบบเช่นนั้นเหมือนกัน แต่อย่าลืมว่าการสร้างเรือ คนจีนไม่ได้เอาแบบคนตะวันตก แต่มีความคิดเป็นอิสระ ปีกของเรือดำน้ำก็เป็นการเลียนแบบหัวของปลาฉลามหัวค้อนที่แผ่แบนออกไปสองข้างของหัว รูปแบบของปลาหรือสัตว์น้ำจึงมีประโยชน์อย่างไม่มีสิ้นสุดทางเทคโนโลยีจนกระทั่งปัจจุบัน และควรเป็นในอนาคตไปอีกนาน

ปลายังเป็นเพื่อนร่วมโลกของคน โดยเฉพาะตู้ปลาตามโรงเรียน ที่อยู่อาศัยหรือสถานพยาบาล ฯลฯ สำคัญมาก เวลาผมสอนลูกศิษย์ ลูกศิษย์เหม่อลึน ก็บอกก็แนะนำให้ดูตู้ปลาข้างห้อง ที่ตัวเองต้องหัดเลี้ยงไว้ เพราะไม่ต้องลงทุนมาก แต่ได้ประโยชน์เกินคาดคิด เคยอ่านเอกสารฉบับหนึ่ง มีการทดลองใช้นิสิตแพทย์กลุ่มหนึ่งชวนให้คิดเลข แล้ววัดความเครียดของนิสิตกลุ่มนั้น จากนั้นให้นิสิตดูรูปภาพบนฝาผนังของจิตรกรที่มีชื่อ แล้ววัดความเครียด จากนั้นก็เปลี่ยนการทดลองมาเป็นให้ดูตู้ปลาสวยงาม พบว่าความเครียดโดยเฉลี่ยของกลุ่มนิสิตตัวอย่างลดลงตามลำดับ โดยเฉพาะที่ตู้ปลากลุ่มนิสิตมีความผ่อนคลายมากที่สุด เพราะฉะนั้น ตู้ปลาที่ช่วยมากในหลายความรู้สึก อาจจะเนื่องจากการเคลื่อนไหวที่เป็นธรรมชาติของปลาในสิ่งแวดล้อมที่เป็นน้ำ เรื่องนี้ทำให้นักถึงคนไทยกับวัฒนธรรมน้ำและปลาตั้งแต่วัยเยาว์ เมื่อเริ่มรวมกันเป็นปึกแผ่นในดินแดนสุวรรณภูมิ ที่มีสิ่งดังกล่าวอยู่อย่างสมบูรณ์

ได้กล่าวมาบ้างแล้วว่าปลาช่วยตัวเองได้ตั้งแต่เกิด ผิดกับสัตว์อื่น และมันไม่ต้องกินอะไรมาก ไม่กินกินอึด การเลี้ยงปลา หากให้กินมากคนเลี้ยงจะเดือดร้อนเพราะกินมากก็ถ่ายมาก มีปัญหาในการถ่ายหน้าหรือต้องปรับคุณภาพน้ำ การให้กินน้อยหรือพอเพียง หรือในบางโอกาสให้หิวไว้ ความหิวของปลา มันจะได้ว่ายแสดงตัวเอง ปลาบางชนิดตามสถานแสดงพันธุ์ปลา ถ้าให้กินอึดก็จะเขื่องช้าและหลบซ่อน ดังนั้นหากเราไม่ได้เลี้ยงปลาเพื่อเอาไปรื้อตีหรือเอาน้ำหนัก หรือเลี้ยงเพื่อบริโภคเป็นธุรกิจ แต่เลี้ยงเพื่อจะดูความสวยงามตามธรรมชาติ ก็ควรให้อาหารแต่เพียงพอนั้น

ปลานอกจากจะเป็นสิ่งสวยงาม เป็นความเพลิดเพลินสำหรับคนเราแล้ว ยังเป็นหนึ่งในสิ่งมีชีวิตที่ช่วยสร้างความสมดุลของโลก ซึ่งเรื่องนี้ก็เป็นเรื่องใหญ่ที่สำคัญมาก และซับซ้อน จากข้อดีในความหลากหลายของสัตว์พวกนี้ หลายส่วนของปลาต่างชนิดกัน มีการนำมาดัดแปลงเป็นเครื่องประดับได้ สมัยผมเริ่มเข้ารับราชการ

ในกองสำรวจและค้นคว้าของกรมประมง ครั้งหนึ่งได้รับคำถามจากสำนักพระราชวังว่า มีหัวแหวนที่ชาวบ้านปักซีได้กราบบังคมทูลขอถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และทูลว่าทำมาจากเกล็ดปลา มีความศักดิ์สิทธิ์ หากไม่พอใจจะลอยหายไป คำถามคือเป็นปลาอะไร ได้รายงานไปว่าเป็นตุ่มหนามเกล็ดจากหัวปลากะเบนโรนัน หรือกระเบนท้องน้ำเป็นปลาทะเล ซึ่งหากทำจากปลาที่ไม่โตเต็มที่ ขณะถูกน้ำจะเบ่งตัวขยายหัวแหวนหลุดไปได้ พวกคนหนุ่มหรือนักเลงใช้สวมหัวแหวนเป็นอาวูช ชกต่อยกันยังมีอาวูชทำจากฟัน ทำจากก้านศรีบ การศึกษาด่อมน้ำพิษกันกว้างขวางในสหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น ถึงขนาดเป็นองค์กรที่ทำเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเฉพาะ ความสำคัญของทรัพยากรปลาที่รู้จักกันดีอีก ก็คือ ก่อให้เกิดเป็นรายได้ของประเทศ เป็นเครื่องต่อรองระหว่างประเทศ นอกจากนี้ ยังก่อเกิดเป็นกีฬาตกปลา แข่งขัน หรือเป็นทางนำไปสู่มุมมองเพื่อผ่อนคลาย เป็นเรื่องราวสำหรับนักเขียน นักท่องเที่ยว ก่อเกิดเป็นวรรณกรรมต่าง ๆ สร้างปรัชญาความนึกคิด ความเชื่อ หรือเป็นตัวอย่างของชีวิตตามปรัชญาของคนหรือกลุ่มคน สุดท้ายก็เป็นทุนสำรองของประเทศ ของรัฐ ที่หากดูแลให้ดีจะไม่มียวันหมด เพราะมันเกิดขึ้นได้อีกเสมอ ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องงูปลาปลา แต่เราจะทำอะไรจึงจะดูแลทรัพยากรปลาของเรา หรือรื้อฟื้นให้อุดมสมบูรณ์ อย่างครั้งอดีต หรือที่ยังไม่เคยล่วงล้ำ ก็อย่าให้เสื่อมเสียไป เพราะไม่ว่าชนิดใด หากสูญพันธุ์ไปแล้ว ก็เป็นการสิ้นสุด และส่งผลในด้านความสมดุลต่อชนิดที่ยังมีอยู่หรือคงอยู่

ทรัพยากรของปลาในประเทศไทย มีทั้งในทะเลและในน้ำจืดอย่างเหลือเฟือเพื่อตั้งแต่ในสมัยโบราณ ทั้งปลาที่มีเกล็ดหรือปลาที่ไม่มีเกล็ด ปลาที่มีพฤติกรรมจำศีล ปลาที่จำศีลคืออะไร ผมกำลังจะหมายถึง ปลาช่อน ปลาหมอ แต่ปลาใกล้เคียงกันยังมีอีกมากชนิด เช่น ปลากัด ปลาสลิด ปลากระตี่ ปลาแรด เพราะปลาพวกนี้มีอวัยวะหายใจพิเศษ ฟุ้งจะวันตกเมื่อเข้ามาเมืองไทยสมัยแรก ๆ ถือว่าไทยเป็นประเทศหนึ่งทางตะวันออก ที่นักผจญภัยในหมู่พวกเขาใฝ่ฝันเป็นที่สุด โดยเฉพาะใครจะสัมผัสจะดูกรุงศรีอยุธยาว่าทำไมจึงมีกิตติศัพท์ว่าสวยงามและยิ่งใหญ่เหลือเกินเหมือนกับเป็นสวรรค์ ว่ากันเป็นอย่างนั้น แล้วก็เป็นอย่างนั้นจริงนะครับ เตียวจะเล่าให้ฟังสำหรับปลา แผ่นดินนี้ยังมีการจับปลาหนัก นั้นหมายความว่าอะไร กล่าวคือ ขณะที่ฝนตก ปลาตก ปลาช่อนก็จะขึ้น ปลาหมอกก็จะขึ้นหาแหล่งน้ำใหม่ ชาวบ้านไทยมีคำเรียกว่า “ปลาแตก” “ปลาบิน” ตามน้ำไหลรินก็ยังมีปลากระตี่ และปลาอื่น ๆ เช่น

ปลาไหล ซึ่งชาวบ้านตามท้องไร่ ท้องนา ก็จะออกเดินท่อมหาปลา ผมนึกภาพนั้นสมัยผมเป็นเด็กออกเก็บปลาใส่ข้อง หรือร้อยเป็นพวงด้วยกิ่งไม้ หรือก้านมะพร้าวหรือใบจาก จนฝรั่งบอกกล่าวกันว่ามีการทำ “land fisheries” ก็ตื่นเต้นตกใจกัน “land fisheries” จะทำได้อย่างไรกัน เพราะการจับปลาในบ้านเขาต้องทำกันในบ้าน แต่มาเจอเหตุการณ์ในเมืองไทย ก็เห็นเป็นอย่างนั้นจริง แล้วเขียนเล่าสื่อกันต่อไปอีก

ยังมีเรื่องแปลกใจสำหรับคนตะวันตกอีก เมื่อได้รับการบอกเล่าว่า บ่อน้ำนี้แห้งแต่เวลาฝนตกก็มีปลาเกิดขึ้นทันที จนมีเรื่องกล่าวกันว่า ปลาตกมาจากฟ้า เล่ากันว่าเพราะมีพายุ ลมหมุน ลมหอบเอาปลาขึ้นไป แต่ความจริงก็คือ ปลาหมอบและอื่น ๆ ดังกล่าวรวมทั้งปลาไหลจะอยู่รวมกันหรือหมกอยู่ในแอ่งโคลนใต้ดินเหมือนจำศีล ปลามีไข่หลายชนิดก็จะอยู่ที่นั่น เพราะฉะนั้น เมื่อฤดูฝนมาถึง ฝนแรกที่ตกลงบ่อนั้นก็จะช่วยให้ปลาเหล่านั้นเกิดมีชีวิตชีวาขึ้นมาอีก เรื่องนี้ฝรั่งรุ่นนั้นอยากจะเป็นประสบการณ์มาก แต่คนไทยเรสามัยนี้ก็ยังไม่รู้หรอกหรอกหรอกได้ยาก ผมเองเตี้ยวันนี้แม้พอได้ไปต่างจังหวัด ก็ไม่ได้รับรู้เห็น ใครทำอีกแล้ว อาจเพราะชาวบ้านจะจับกันไปหมดตอนก่อนน้ำแห้ง

เมืองไทยไซคอดีมีแผ่นดินติดทะเลที่มีคุณสมบัติแตกต่าง แต่ล้าเลิศทั้งสองฝั่งปลาทะเลทั้งปลาชายฝั่ง ปลาน้ำกร่อย ปลาตามปะการัง ปลาหน้าดิน ปลาน้ำลึก ปลาผิวน้ำ มีมากมายทุกขนาด ทั้งชนิดและจำนวน เกือบทั้งหมดใช้เป็นอาหารได้ตามนิสัยการกินของคนไทย และยังมีธรรมชาติได้นำในทะเลอันดามันที่สวยงามแปลก ดิดอันดันดับัน ๆ ของโลก

เมื่อผมมาเริ่มเรียนประมง ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ ก็มีคนถามว่าเรียนทำไม จะทำบาปหรือ เรื่องนี้ผู้ใหญ่ คุณย่า พ่อแม่ พูดกันมากและนาน กว่าจะรู้ว่าผมเรียนแน่ คำแรกที่อยากตอบตอนนั้น แต่มาตอบหลายปีหลังเรียนจบปริญญาตรี ใน พ.ศ. ๒๕๐๘ ก็คือว่าปลามันไม่พูด ต่อ ๆ มาพอผมซึกเก่งขึ้น ผมบอกว่าผมเรียนเพื่อที่จะรู้เรื่องของมันแล้วก็จะพูดแทนมันให้ได้ อันนี้เป็นคำพูดที่ผมยังบอกลูกศิษย์เสมอจนถึงทุกวันนี้ ผมจะเรียนเพื่อที่จะรู้เรื่องของมันจะบอกกล่าวแทนมันให้ได้ เพราะมันไม่พูด แล้วก็ช่วยมันมาได้ถึงระดับหนึ่ง

ในเรื่องของปลาทะเล เราเคยมีปลาชายฝั่งอย่างอุดมสมบูรณ์ แต่เป็นประวัติไปแล้วถ้าเทียบกับบ้านเมืองอื่น ปลาทะเลของบ้านเราทั้งตลอดเขตอ่าวไทย ทั้งเขต

ทะเลอันดามัน เป็นปลาชายฝั่งทะเลทั้งนั้น คือ เป็น coastal fisheries เพราะถ้าเป็น open sea fisheries ชาวประมงของเราต้องออกไปไกลกลางมหาสมุทร แต่เราก็ออกกันไปแล้วเมื่อกว่า ๒๐ ปีที่ผ่านมา เพราะฉะนั้น การประมงทะเลในเขตบ้านเราในมาตรฐานระดับโลกเราควรเรียกว่า การประมงชายฝั่ง แต่โดยพฤติกรรมส่วนใหญ่ก็ควรเรียกว่าเป็นการประมงพื้นบ้านหรือ artisanal fisheries

ดังกล่าวมาแล้วว่า ในทะเลอันดามันเรามีเขตที่น้ำลึกถึง ๒,๖๓๖ เมตร ผมก็ไม่เคยเชื่อมาก่อน แต่ตอนที่ได้รับโอนจากกรมประมงมาอยู่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผมมีโอกาสได้ลงเรือสำรวจของมหาวิทยาลัยประมงญี่ปุ่น และได้ไปสำรวจผ่านสถานที่นั้นจริง ๆ นับว่าลึกมากสำหรับคนไทย แต่ในมหาสมุทรอินเดียที่ทางใต้ของเกาะซาวามีบริเวณที่ลึกที่สุดถึง ๗,๗๒๕ เมตร ในการสำรวจทรัพยากรครั้งนั้น ได้ทดลองปล่อยลอบเหยื่อน้ำลึกลงไปในส่วนลึกเพียงประมาณ ๑๐๐ กว่าเมตร ที่นอกฝั่งเกาะภูเก็ตไปทางตะวันตก เราก็ได้ปลาหลายชนิด รวมทั้งปลาปากกลมขึ้นมา หลังศึกษาทางอนุกรมวิธาน ผมก็ได้ตีพิมพ์ผลงานชื่อปลาตัวนั้นว่า *Eptatretus indrambaryai* ให้แก่ ศาสตราจารย์บุญ อินทร์มพรรย์ ซึ่งเป็นศิษย์เก่านักเรียนเตรียมแพทย์สมัยสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แล้วท่านก็ได้รับทุนของพระองค์ให้ไปศึกษาการเพาะเลี้ยงปลาในสหรัฐอเมริกา ต่อมาท่านได้เป็นอธิบดีของกรมการประมง กระทรวงเกษตรราธิการและราชบัณฑิตแห่งราชบัณฑิตยสถาน

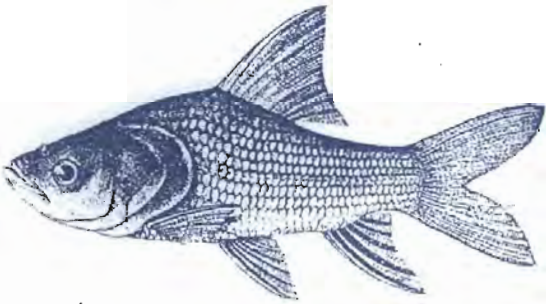
เรายังมีทรัพยากรปลาคิวน้ำลึก ทรัพยากรใหม่ของการประมงพวกนี้ มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของชาติอย่างล้นเหลือ ปลาทูน่า ปลาโอ เหล่านี้ยังมีที่เคลื่อนฝูงเข้ามาในเขตน่านน้ำไทยในบางฤดูกาล บ้างก็เป็นปลาปรกติของท้องน้ำไทย เช่น ปลาโอ หลายชนิด แต่อย่างไรก็ตาม สมควรที่ชาวประมงของเราต้องเดินทางออกไปแสวงหาทรัพยากรพวกนั้นนอกเขตเศรษฐกิจจำเพาะ ปลาทูน่าที่เข้ามาในเขตทะเลบ้านเรา มีขนาดตัวยาวไม่เกิน ๑ เมตร นับว่าเล็ก เนื่องจากในมหาสมุทรมีขนาดตัวยาว ๒-๓ เมตร และเป็นทรัพยากรสากล เรามีสิทธิ์ที่จะออกไปจับ

ที่สำคัญต่อการประมงพื้นบ้านชายฝั่ง คือ ปลาน้ำกร่อย ที่เราพูดกันมากถึงความทรุดโทรมของป่าชายเลน ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัย อีกทั้งสัตว์อื่นที่ลากหลายในแหล่งน้ำกร่อยของบ้านเรา ซึ่งต้องหาทางอนุรักษ์ไว้ให้ได้ เนื่องจากบริเวณนี้ยังเป็น

ที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน ชาวประมง การสื่อสารที่ดี การให้การศึกษแก่ลูกหลานของเขา สามารถสร้างความรู้สึกที่ดีในการห่วงแหนแก่เขาได้

นอกจากดังกล่าวข้างต้นเรายังมีปลาสองน้ำ กล่าวได้ว่าเป็นเมืองไหนเขาทำอะไรดี เราก็มืด หรือเรามีตัวแทนที่ชัดเจน เช่น ปลาดุก (ปลาสะแงะ) ปลาตะลุมพุก ฉะนั้น ผมคิดว่าเราไม่ต้องในทรัพยากรปลาในทุกด้าน

ธรรมชาติความอุดมสมบูรณ์ของปลาในแหล่งน้ำแควด้วยป่าไม้ ต้นไม้คงจะมีอิทธิพลไม่น้อยที่ชวนให้คนไทยเกิดความนึกคิด จินตนาการเอาชื่อปลาหรืออะไรที่เกี่ยวกับปลาไปตั้งเป็นชื่อพรรณไม้ใหญ่เล็กนานาชนิด รวมกว่า ๗๐ ชนิด ที่น่าสนใจตามลำดับอักษรที่ผมได้รับความอนุเคราะห์จาก ดร.จำลอง เพ็งคล้าย ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์ เช่น ก้างปลา เกล็ดกระโท่ เกล็ดปลา แก้มช้อน แก้มหม้อ เครือปลาแดง เจียงดุก เจียงปลา จมูกปลาหลด เจหางปลา เถาพุงปลา ท้องช้อน นางกราย บวนปลา ปลาไหลเผือก แปบ ผักแขยง ผักหนวดปลาดุก พาโหมปลา เฟิร์นก้างปลา เฟิร์นหางปลา มันปลา เม้าไขปลา เมื่อดปลาไหล เลือดปลาไหล โลมา วานปลาหลด สลิด สีเสียด หางไหล หูปลาช่อน หญ้าเกล็ดปลามง

รูปที่ ๖ ภาพวาดปลากะโท่ ซึ่งเป็นปลาตะเพียนชนิดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก คือ ยาวได้ถึง ๒.๐ เมตร (วาดโดย หลวงมัทยจิตรการ ราชบัณฑิต)

หลักฐานที่แสดงความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินไทย

หลักฐานจากครั้งตึกดำบรรพ์ที่แสดงว่าเขตนี้นของโลกก็เคยมีปลามากมาย สิ่งที่เราพบก็คือซากตึกดำบรรพ์ของปลาหลายชนิด ที่พบครั้งแล้วครั้งเล่า ครั้งหนึ่งผมขึ้นไปจังหวัดเพชรบูรณ์และกำแพงเพชร ได้พบร่องรอยตามเขตภูเขา ตามถ้ำ ของการเคยเป็นทะเลมาก่อน แสดงว่าบริเวณนั้นครั้งหนึ่งหรือหลายครั้งเคยเป็นทะเล

อย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ แต่ละครั้งนับหลายล้านปี ความอุดมสมบูรณ์ของเขตนี้จนตลอดที่ราบสูงอีสานยังมีประวัติที่แสดงด้วยการเป็นดินแดนของไดโนเสาร์และสัตว์เลื้อยคลานจากยุคเดียวกันหลายชนิด พอจะกล่าวได้ว่า รูปร่างของประเทศไทยในปัจจุบันนี้เริ่มมาตั้งแต่ครั้งยุคไดโนเสาร์ แต่ไดโนเสาร์จากดินแดนเขตนี้สูญพันธุ์ไปเพราะอะไร ผมไม่รู้ อาจจะเพราะจากสมมติฐานที่ยืดถือนักทั่วโลกหรือน้ำทะเลท่วมหรือไม่ก็ไม่ทราบได้ เพราะนักวิชาการพยายามหาเหตุผลกันได้หลายด้าน

ที่อยากกล่าวอีก ก็คือ แผ่นดินไทยที่มีลักษณะเป็นคาบสมุทรตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปเอเชียนี้ เพียงที่เราสามารถศึกษาสำรวจลึกเข้าไปถึงครั้งดึกดำบรรพ์เพียงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ก็แสดงให้เห็นแล้วว่าบ้านเมืองเรานี้เป็นดินแดนที่มีประวัติสมบูรณ์มากติดต่อกันมาช้านาน ในดินแดนทางอีสาน หรือทางแม่ฮ่องสอน ที่จริงแล้วก็ทั่วประเทศ เรามีทรัพยากรที่แปลก ๆ ที่สำคัญที่อยากที่จะกล่าวถึงตอนนี้ ก็คือ มีปลาดุก รวมถึงสัตว์ถ้าอยู่อีกด้วย พูดอีกครั้งก็คือบ้านเมืองอื่นเขามีอะไรเรามีทุกอย่าง ที่ผมพูดย้อนไปครั้งนับร้อยล้านปีแบบนี้ก็เพราะว่านี่ถึงคำของเซอร์ วินสตัน เชอร์ชิลล์ ที่กล่าวจากพระบรมมหาราชวังว่า *"The longer you can look backward the further you can go forward"* แล้วผมก็พยายามที่จะศึกษาประวัติศาสตร์อะไรต่าง ๆ เพื่อเป็นหลักฐานสำหรับสอนลูกศิษย์หรือคนที่สนใจในเรื่องนั้น ๆ ยังมีอีกคำหนึ่งของฝรั่งที่เขาอมรับและสอนกันมา ก็คือ *"History is the judge"* หรืออดีตคือคำตอบของอนาคต เพราะฉะนั้น ถ้าเรามีปัญหาอะไรก็ตาม ให้ย้อนดูหรือศึกษาประวัติ หรือถ้าเราอยากจะทำอะไรต่าง ๆ ให้เราย้อนดูประวัติที่ผ่านมาว่าเราเคยมีความเป็นมาอย่างไร

สำหรับคนไทย ผมคิดว่าเราควรภูมิใจกันไว้เพราะเรามีประวัติที่ยังไม่สายเกินไป ลูกหลานเราจะต้องอยู่อาศัยบนแผ่นดินอีกหลายพันปี ประเทศไทยเพิ่งมีมาเพียง ๗๐๐ ปีกว่าเท่านั้น แม้ทรัพยากรที่เคยมีอยู่จะถดถอยลงไป แต่เรายังมีช่องทางที่จะฟื้นฟูขึ้นมาได้ อยู่ที่คนไทยเราเอง ที่จะต้องมุ่งมั่นด้วยความอดทนและพร้อมเพรียงกัน

ที่ผมพูดให้เกิดความหวังและใจชื้นขึ้นมาบ้างเช่นนี้ เพราะตลอดเวลาเกือบ ๗๐ ปี ในชีวิตผมได้เห็นทรัพยากรปลา สัตว์น้ำ และธรรมชาติทั้งทางน้ำและทางบก ถูกทำลายลงในอัตราที่น่าเป็นห่วงอย่างต่อเนื่อง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงตระหนักในเรื่องนี้ ตั้งแต่เสด็จขึ้นครองราชย์ ขณะที่

รูปที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และสมเด็จพระอนุชาธิราช ณ อ่างน้ำเขตก พระราชวังบางปะอิน ในวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๘ ครั้งนั้น ได้ทรงรับสั่งถามมหาดเล็กถึงปลาที่ติดสวิงว่า “ปลาอะไร” เมื่อทรงรู้ว่าเป็น “ปลาฉลาด” ก็ทรงพระสรวลและตรัสว่า “ปลาฉลาดทำไมติดสวิงล่ะ?” มหาดเล็กจึงต้องทูลทราบบว่า “ขอเดชะมันต้องการจะชมพระบารมีของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพะยะค่ะ”

คนไทยและรัฐบาลสมัยนั้นและต่อมายังไม่ประสีประสากี่ว่าได้ พระองค์จึงทรงทำเป็นตัวอย่าง หรือต้นแบบที่เหมาะสมกับสังคมไทยและท้องถิ่น ทรงเห็นดีเห็นชอบเป็นที่สุดกับโครงการในพระราชดำริต่าง ๆ ที่จนถึงปัจจุบันมีมากถึง ๓,๐๐๐ กว่าโครงการ ด้วยหลักพึ่งตนเอง เฉพาะในด้านธรรมชาติ ทรงมีพระราชดำรัสที่พระดำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ ว่า “หลักสำคัญว่าต้องมีน้ำบริโภค น้ำใช้ น้ำเพื่อการเพาะปลูก เพราะว่าชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้ ไม่มีไฟฟ้าคนอยู่ได้ แต่ถ้ามีไฟฟ้า ไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้”

หลักฐานของคนไทยกับทรัพยากรปลาและสัตว์น้ำตั้งแต่ครั้งโบราณมามีปลาแดก เราเรียกปลาแดก เพราะเป็นการทำปลาโดยอัดไว้ในหม้อ ไนโซของคนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ชัดเจน คือ ได้พบเป็นก้างปลาหลายชนิดติดอยู่ที่ก้นไหที่พบในแหล่งโบราณคดีที่ เลิงนกทา เขตจังหวัดอุบลราชธานี เข้าใจว่าอายุประมาณ ๕,๐๐๐-๖,๐๐๐ ปี มาแล้ว ดังนั้น คนเขตนี้นของโลก เราจะเรียกคนไทยหรือใครก็ตามแต่คนเหล่านั้นจัดได้ว่ามีวัฒนธรรมรับประทานปลาแดกและถ่ายทอดกันมานานแล้ว

อาจกล่าวได้ว่าสมัยไหน ๆ ก็รับประทานปลาแตกต่างกัน นอกจากนี้ ยังได้พบซากของปลาช่อน ปลาดุก ปลาหมอ ปลาไหล อยู่ในภาชนะดินเผา แบบใส่ปลาตาก จากหลุมศพ อายุประมาณ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว ที่บ้านโนนวัด ตำบลพลสงคราม อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

ที่น่าสนใจอีก ก็คือ ยังมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับข้าว เกี่ยวกับหอย โดยเป็นการพบเศษข้าว แกลบ เกล็ดปลา ก้างปลา ในส่วนที่ควรจะเป็นบริเวณกระเพาะอาหารของซากศพ นอกจากนี้ ก็เป็นเปลือกหอยนานาชนิด กว่า ๖ ล้านฝา โดยเฉพาะหอยแครง และเครื่องประดับจากเปลือกหอย ที่แหล่งโบราณคดี โคกพนมดี จังหวัดชลบุรี คาดว่ามีอายุกว่า ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว เรื่องของหอยแครงยังพบเป็นหลักฐานโบราณ อายุประมาณ ๑,๒๐๐-๒,๕๐๐ ปี ที่ท่าแค อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี แสดงว่าบริเวณนั้นอาจจะต้องประมาณ ๖,๐๐๐ ปีก่อนเคยเป็นทะเลมาอย่างแน่นอน เพราะมีเปลือกหอยดังกล่าวเป็นจำนวนหลายแสนฝา และกระจายเป็นบริเวณกว้าง

หลักฐานของความอุดมสมบูรณ์ยังมีเป็นบันทึกกรุงสุโขทัย ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ มีกล่าวไว้ว่า “เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว พ่อเมืองบ่เอาจังกอบ” แสดงว่าทั้งปลาทั้งข้าวล้วนมีอย่างอุดมสมบูรณ์จนกระทั่งพ่อเมืองไม่คิดจะเก็บเอาค่าภาคหลวงหรืออะไร คือ กล่าวได้ว่าคนสมัยนั้นได้ใช้โอกาสสร้างบ้านสร้างเมืองขึ้นมาได้ ในขณะที่ทุกคนก็มีอาหารจากธรรมชาติข้างบ้านข้างเมืองอย่างพอเพียง อีกทั้งได้ผู้นำที่ดี ไม่คิดกอบโกยเอาแต่ผู้เดียว ส่วนในศิลาจารึกหลักที่ ๓ ของพระเจ้าลิไท ก็นำกล่าวถึงปลาอีกเช่นกันว่า “อันฝูงท้าวพระยาทั้งหลายอันเป็นมิตรสหาย อันมีในสี่ทิศ นี้แต่งกระยาตงวายของฝาก หมากปลามาไหว้” คือ ไปไหนมาไหนก็มีของติดตัว เป็นปลาไปเป็นของกำนัลกัน เป็นของฝากกันจนเป็นธรรมเนียม หรือความปรกติ เราเชื่อตามตำราว่าคนไทยเริ่มเป็นคนพื้นเมืองหรือรวมตัวกันเป็นเมืองประมาณ พ.ศ. ๑๖๕๐

ผมไม่ได้มีโอกาสค้นคว้าจึงได้รู้มาตามหนังสือว่า ภายใต้อำนาจของขอมที่เรียกคนไทยว่า เขียม ระยะแรกนั้นคนไทย (น้อย) กระจัดกระจายกันอยู่ในที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วได้เริ่มมีปัญหาจากการถูกเรียกเก็บภาษี หรือส่วยอากรจากพวกขอม ตั้งแต่หรือระหว่างที่ขอมสร้างปราสาทหิน เช่น นครวัด เสรีไม่นาน คนไทยทนไม่ได้ จากความรู้สึกชอบเป็นอิสระเสรี ตามนิสัยหรืออะไรก็ตาม จึงเป็นเหตุหนึ่งที่คนไทย

ไม่ถูกกลืนไปโดยขอมผู้มาก่อน ความเป็นอิสระของเราถ่ายทอดมาเหมือนกับสมัยที่อยู่กันที่ทางใต้ของเมืองจีน ผมเชื่อว่าคนไทยเคยมีเผ่าพันธุ์อยู่ที่เมืองจีนจริง ๆ ในทุกวันนี้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระองค์เสด็จไปที่นั่นบ่อยมาก คงจะทราบกันดี แต่เมื่อ ๒-๓ วันก่อนพระองค์ก็เสด็จไปอินเดียไปพบคนไทย (อาหม) อีกกลุ่มหนึ่ง เมื่อก็พูดเรื่องปลาแดก ผมไม่ทราบว่าคนไทยที่นั่นเป็นเผ่าพันธุ์ไทยที่รับประทานปลาแดกด้วยหรือเปล่า แต่อย่างไรก็ตาม ครั้งเมื่อคนไทยอยู่กับจีน ทำให้คนไทยไม่รับวัฒนธรรมจีน ทำให้คนไทยไม่ยอมอยู่ภายใต้อาณัติจักรพรรดิจีน คนไทยไม่ยอมเสียภาษี เมื่อถูกข่มเหงคนไทยก็หลบหนี การไม่ยอมเช่นนี้อาจจะผูกพันกับปลา คือ ได้อิทธิพลจากปลา อีกทั้งได้นิสัยที่อดทนอย่างมาก อย่างน้อยก็รู้ได้จากประวัติที่เลี้ยงปลาในกันมา ดังกล่าวมาแล้ว

ให้สังเกตว่าทำไมคนจีนจึงรับประทานอาหารด้วยตะเกียบ หรือเพราะคนจีนรับประทานร้อน และตะเกียบคีบกำงปลาออกได้ดี แต่คนไทยครั้งถอยจากเมืองจีนลงมาทำไมไม่ติดนิสัยอันนี้มา แสดงว่าคนไทยน่าจะมีความเป็นตัวของตัวเอง และพอใจที่จะรับประทานปลาด้วยมือ ส่วนอาหารก็ไม่ร้อน เพิ่งมารับเอาวัฒนธรรมตะเกียบเมื่อไม่นานมานี้ ทั้งนี้คงเริ่มจากสังคมคนเมืองที่จะต้องเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับการใช้ช้อนและส้อม แต่คนไทยอีกหลายส่วนหรือบ้านนอกยังเปิบข้าวด้วยมือและน้ำพริก ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีรับประทานปลาได้วิเศษที่สุด และเป็นวิธีที่ช่วยเพิ่มรสชาติอาหารพวกปลาแดกที่ต้องจุ่มจิ้ม

ในประวัติการโค่นอำนาจขอมใน พ.ศ. ๑๗๖๓ เกิดขึ้นเมื่อเจ้าเมืองละโว้ สหบุรี คิดขบถต่อขอม จนต้องหนีจากละโว้มาบวชอยู่ในสุโขทัย ทางกรมขอมจึงติดตามไปกำจัด ท่านจึงทำตนเป็นผู้มีศาคาถาอากวจาสิทธิ์ตั้งแต่เสกขอมให้เป็นหิน เรื่องปลาจึงเกิดขึ้นอีกตามตำนาน เล่ากันว่าเมื่อท่านจับปลาจนเหลือแต่กำง ขณะท่านไปชำระล้างภาชนะท่านก็กล่าวไปว่า “จงหว่ายไปเกิดเจ้าปลาเอ๋ย” ปลาช็อก้างพระร่วง ซึ่งมีลักษณะโปร่งใสเหมือนกระจก มองเห็นตับไตไส้พุง และกำง จึงเกิดขึ้น อันนี้เป็นตำนาน ผมไม่รู้ว่าเหตุการณ์เป็นข้อเท็จจริงแค่ไหน เรื่องนี้ยังก่อให้เกิดคำไทย ที่พูดกันถึงบุคคลที่มีคำพูดแล้วเกิดเป็นจริงขึ้นมาในช่วงเวลาของเหตุการณ์ว่า “ปากพระร่วง”

จึงไม่น่าจะผิดหากจะกล่าวว่า คนไทยสร้างบ้านสร้างเมืองขึ้นมาจากปลา หรือคนเขมรสร้างปราสาทหินนครวัดหรือปราสาทบายนจากปลาในทะเลสาบเขมร เช่น

รูปที่ ๘ ภาพสลักเป็นรูปปลาน้ำจืด และวิถีชาวบ้าน บนหินทราย ที่ปราสาทบายน ริมทะเลสาบเขมร ประเทศกัมพูชา

เดียวกัน แต่เป็นระดับแค่เมือง คือ กรุงอัมสเตอร์ดัม ฝรั่งเศสฮอลันดาว่าสร้างขึ้นมาจากก้างปลาแอรัง เมื่อคนพวกนี้เริ่มเข้ามาในเมืองไทยใน พ.ศ. ๒๑๔๙ สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ แล้วก็มาพบแหล่งชาวประมงที่เราเรียกกันว่า พระประแดง ในปากแม่น้ำเจ้าพระยา พระมหากษัตริย์ไทยก็ให้ตั้งหลักตั้งฐานอยู่ที่นั่น ด้วยนิสัยการกินการอยู่ก็เหมือนชาวประมงด้วยกัน ฉะนั้น เมื่อสร้างที่อยู่ที่นี่ได้แล้ว ได้เรียกพระประแดง เป็นชื่อของตัวเองว่า “นิวส์อัมสเตอร์ดัม” เหมือนที่ผ่านมาได้เรียกเกาะสีชังว่า “ดัตช์ไอแลนด์” อาจจะเป็นด้วยนิสัยเหมือนกันอันนี้ตั้งแต่สมัยพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๓๒-๒๑๙๙) ชาวฮอลันดาในไทยสมัยโน้นจึงได้รับการสนับสนุนเหนือกว่าชาติอื่นใดจากตะวันตก แต่ก็เป็นระยะหนึ่งเท่านั้น

เรื่องชื่อเรียกมีกล่าวอยู่ในพระบรมราชาธิบายของรัชกาลที่ ๔ “กรุง” เป็นภาษามอญ แปลว่า “แม่น้ำ” ต่อมาในผลงานของพระยาอนุমানราชชน คำว่า “บาง” ต่าง ๆ เป็นภาษาเขมร แปลว่า “คลอง” ส่วน “คลอง” เป็นภาษามอญ แปลว่า “ทาง” คนไทยยังมีคำอื่น ๆ อีกมากมายที่เราเรียกแหล่งน้ำรูปแบบต่างๆ ของบ้านเรา เช่น เป็นแม่น้ำ แม่ลำ ฮาน ลำธาร โกรกธาร ไตรกธาร ลำลาบ หลอด คลอง ลำคลอง วัง ห้วย หนอง บึง ตระพัง อ่าว สระ กุด มาบ ลาด ซับ ขลย จากภาษาเช่นนี้ น่าจะ

รูปที่ ๙ แผนที่กรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระเพทราชา ในจดหมายเหตุ เดอ ลา ลูแบร์ พ.ศ. ๑๒๓๔ เมืองหลวงของไทยแห่งนี้มีประวัติการได้ทำเลสร้างตาม “คำให้การชาวกรุงเก่า” ถึงนิมิตพระเจ้าอู่ทองเกี่ยวกับปลา เมื่อเสด็จมาถึงริมหนองโสนว่า “ในขณะนั้นที่เทพดาซึ่งพิทักษ์รักษาอยู่ในลำแม่น้ำที่กล่าวนี้ จึงบันดาลดลใจปลาคลั่งใหญ่ตัวหนึ่งในแม่น้ำนั้นให้กระโดดขึ้นมาบนฝั่งร้องด้วยเสียงอันดังตามเพศของปลา แลในทันใดนั้นมัจฉาไซยใบโพธิ์หนึ่งซึ่งมีมากในกองทัพหลวงไม่มีผู้ใดเคาะตีเลย เมื่อญ่มองนั้นบันดาลให้มีเสียงลั่นดังขึ้นมา เสียงมัจฉากับเสียงปลานั้นดังประสานขึ้นเป็นเสียงเดียวกันดูสำคัญคนผู้ใดบอกว่า ตำบลนี้เป็นที่สมควรสร้างพระนคร”

ส่วนในหนังสือ “จุลยุทธการวงศ์” ก็มีกล่าวอยู่ว่า

“โปรดให้ราชบุรุษคุมพลนิกายประมาณพันเศษไปเที่ยวแสวงหาที่ในทิศต่าง ๆ แล้วกำชับว่า เมื่อท่านทั้งปวงเที่ยวไปพบประเทศใดมีปลาเทโพแล้ว จึงบอกที่อันดีนั้นแก่เรา เราจะสร้างพระนครใหม่ในประเทศที่นั้น ราชบุรุษเหล่านั้นเที่ยวไปทางทิศทักษิณ ได้เห็นที่อันดีมีอยู่ใกล้หนองโสน จึงพิจารณาดูก็ทราบว่ที่นั้นเป็นปากอ่าวพระมหาสมุทรแต่โบราณ มีนานาไม้จันทน์มีประการต่าง ๆ มีทั้งปลาเทโพด้วย ก็พากันกลับไปกราบทูลพระเจ้าอู่ทอง จึงโปรดให้สร้างเมืองขึ้น ณ ที่นั้น”

แสดงว่าคนไทยเราคงจะมีหลายเชื้อชาติซึ่งมีความนึกคิดของตัวเองที่จะเรียกแหล่งน้ำเป็นชื่อต่าง ๆ จนไม่เหมือนกัน แต่เราอยู่รวมกันได้และเข้าใจกันได้อย่างวิเศษสุดตลอดประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ซึ่งเป็นเรื่องที่แปลกมากสำหรับคนตะวันตก ทั้งนี้อาจจะไปด้วยเรามีทรัพยากรน้ำและปลามากมาย เป็นตัวกลางที่ช่วยกล่อมเกลาสอนประสานคนหมู่ต่างๆ ให้มีจุดร่วมเดียวกัน

นอกจากชื่อเรียกแหล่งน้ำดังกล่าว ยังมีชื่อบ้านชื่อเมืองที่พ้องกับปลา หรือน่าจะมีประวัติที่เกี่ยวกับปลา เช่น มินบุรี ท่าปลา ลำปลาทิว บางค้อ บางปลากรด บางปลาสร้อย บางปะกง บางปลาม้า บางปลาร้า สำหรับคำว่า “กง” ซึ่งผมไม่รู้ว่าในภาษาเขมร หมายถึง กุ้ง มีปลาที่บางปะกง ชาวบ้านเรียกกันว่า ปลาอึ่ง กุ้งจะได้ลักษณะของมันที่มีหนวดหลายเส้น และมีเงี่ยงแหลมเหมือนกริ๊ง ก็เลยเรียก อึ่ง มาตั้งแต่สมัยโบราณ ไม่ใช่มาจากคำว่ามั้งกง หรือมั้งกรอย่างทีหลายคนเข้าใจกัน มั้งกรก็เป็นชื่อปลาเหมือนกัน ยังมีชื่อกาน้องเดียวกันอีก คือ หนองปลาไหล หนองปลาหมอ แปรริ้วก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับปลา คือ เคยมีประวัติว่าได้พบปลาช่อนตัวใหญ่มาก เมื่อตากแห้งต้องแลแบ่งเป็น ๘ ริ้วตามเรื่อง ยังมี แม่สลิต แม่สวย ซึ่งสวยเป็นภาษาเขมร แปลว่า มะม่วง ฉะนั้น ปลาสวยกินมะม่วงหรือเป่าผมไม่รู้ เพราะว่าปลาพวกนี้หลายชนิดกินผลไม้ด้วยเหมือนกัน ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ท่านเคยทำวิจัยพูดถึงเมิงเป่าในจังหวัดเชียงราย ในผลงานเรื่องโคลงนิราศทริภุญชัย แต่ผมแปลว่า เป็นเมือง (ปลา) เป่า ความคิดแตกต่างกันไป ที่น่าสนใจอีกคือ ใครจะรู้บ้าง ถลางนี้มีชื่อมาจากอะไร ผมค้นคว้าได้ว่า ถลางนี้เป็นภาษามลายู หมายถึง ปลากลุ่มเจลิบ ปลาสละ ปลาสี่เสียด และขานกยาง ผมเขียนเรื่องนี้และได้เผยแพร่แล้วในวารสารของราชบัณฑิตยสถาน เมืองถลาง จึงได้มาจากชื่อปลาเช่นเดียวกับตำบลลำปำ จังหวัดพัทลุง ลำปำเป็นภาษามลายูเช่นกัน หมายถึง ปลาตะเพียน นอกจากนี้ ก็ยังมีห้วยปลากั้ง กุดสลาด มาบปลาเค้า วังฉลาม วังปลาสิง ฯลฯ

ยังมีพิธีกรรมและเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปลาเกี่ยวกับน้ำ เช่น พระราชพิธีโองการแข่งน้ำ สงกรานต์ พระราชพิธีพืชน้ำ ลอยกระทง ลอยอังคาร รตนน้ำพ เลียบบพระนครทางชลมารค ชักพระ อุ้มพระดำน้ำ ลอยเรือเล่นสักวา แข่งเรือ สะเคาะเคราะห์ ลอยแพ แห่นางแมว ขอฟัน ตัดสินความด้วยการดำน้ำ ปล่อยปลา แม่ย่านางเรือ ตลาดน้ำ พรหมน้ำมนต์ หลังน้ำพระพุทธรมนต์ กรวดน้ำ รตนน้ำดำหัว

รดน้ำอวยพร รดน้ำสังข์ มีแต่เรื่องของน้ำทั้งนั้น ไม่มีชนชาติไหนที่จะไม่ใช้น้ำ แต่จะมีชนชาติไหนอีกที่มีเรื่องของน้ำมากเท่ากับคนไทย อธิบายได้ง่าย ก็คือ คนไทย นอกจากจะมีเรื่องตัวเองแล้ว ก็ยังรับเอามาจากทุกศาสนาทุกความเชื่อ โดยเฉพาะจากอินเดียของเราเมื่อรับมาแล้วยังแตกลูกออกไปอีก เพราะแต่ครั้งโบราณคนไทยอยู่กับน้ำแทบจะตลอดเวลา อย่าให้ผมค้นคว้าต่อไปเลยไม่จบแน่ ๆ เพราะทำไปแล้วสนุกกับเรื่องพวกนี้ แต่เดิมนักทำเรื่องปลา จนอ้อมตัวพอสมควร ทั้งลูกศิษย์ ทั้งอาจารย์ ฉะนั้นตอนนี้ผมไปเล่นเรื่องวรรณคดีไทย ค้นเอาชื่อปลาและสัตว์อื่นทั้งหมดออกมาจากวรรณคดีไทย ในฐานะหน้าที่เป็นประธานคณะกรรมการบัญญัติศัพท์ทางสัตววิทยา และอนุกรมวิธานสัตว์ของราชบัณฑิตยสถาน พบว่าที่ผ่านมานักวิชาการพยายามที่จะตั้งชื่อปลาและสัตว์ต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่เรื่อย ๆ ทั้ง ๆ ที่ชื่อเดิมอาจมีอยู่แล้วทั้งที่รู้หรือไม่รู้ หลายชื่อเป็นชื่อที่ไม่รู้จักกันแต่พบว่ามีอยู่ในวรรณคดี ฉะนั้น ผมจึงต้องค้นชื่อปลาและสัตว์อื่นในวรรณคดีให้ครบถ้วนที่สุด ที่จะทำให้ได้ความรู้และประสบการณ์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะได้ความเข้าใจอีกอย่างหนึ่งว่า คนสมัยก่อนรู้จักตั้งชื่อปลาได้อย่างวิเศษสุด คนเหล่านั้นมีความรู้หรือเข้าใจว่าปลาชนิดนั้น ๆ มีนิสัยอย่างไร อาศัยอยู่ที่ไหน มีพฤติกรรมอยู่กินอย่างไร ในที่สุดก็ได้เลือกคำตั้งเป็นชื่อปลาชนิดนั้นได้เหมาะสมอย่างมากหรือถูกต้องมาก จึงขอชวนให้ทุกท่านได้สนใจวรรณคดีไทย หลายท่านในที่นี้ก็ยังสนใจงานค้นคว้าอยู่ วรรณคดีไทย ประวัติศาสตร์ไทย ตำนาน แม้ชาดก หรือพุทธประวัติ อาจมีข้อคิดหรือความรู้ใหม่ ที่จะทำให้ผลงานของท่านมีคุณค่ายิ่งขึ้น น่าอ่านยิ่งขึ้น

มีหลักฐานแสดงเอกลักษณ์ของบ้านเมืองไทยโดยคนตะวันตกมากมาย ที่ผมอยากจะนำมาเริ่มเสนอไว้ในที่นี้เพราะเกี่ยวกับเรื่องน้ำ คือ อัลแบร์โต อีเรีย ชาวโปรตุเกสที่เข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาในราว พ.ศ. ๒๐๐๐ เขาได้บันทึกไว้ว่า “ราชอาณาจักรสยามเป็นดินแดนที่ยิ่งใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก” ...อยุธยา... “กล่าวไว้ว่าเป็นราชสำนักที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในดินแดนแถบนั้น เมืองนี้มีลักษณะเหมือนเวนิส เนื่องจากผู้คนสัญจรโดยทางน้ำมากกว่าทางบก ข้าพเจ้าได้ยืมหลายคนพูดว่าที่นี่มีเรือมากกว่า ๒๐๐,๐๐๐ ลำ ทั้งขนาดใหญ่และเล็ก ข้าพเจ้าเคยเห็นลำน้ำที่เนื่องแน่นไปด้วยเรือ จนไม่มีใครผ่านเข้าไปได้” ท่านผู้ฟังควรเข้าใจอีกว่าเมื่อคนไทยย้ายลงมาตั้งเมืองอยู่บางกอกฝรั่งก็เรียกเมืองนี้ว่า เมืองเวนิส

ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ มีบันทึกเป็นจดหมายของวัน วลีต ชาวฮอลันดาว่า “ประเทศมีแม่น้ำใหญ่น้อยซึ่งอุดมด้วยปลา” “ประเทศสยามเป็นประเทศซึ่งมีทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์เป็นส่วนใหญ่” หมายถึง มีทุกอย่างไม่มีอะไรที่ไม่มีเลย “ประเทศสยาม... มีความอุดมสมบูรณ์และมีอาหารอย่างล้นเหลือ” กรุงศรีอยุธยาหรือ “นครหลวง ประวัติศาสตร์เก่าแก่ของสยามระบุว่า เมืองนี้ได้รับการก่อสร้างอย่างสวยงามเกินกว่ามนุษย์ธรรมดาจะทำได้” เรื่องนี้ถ้าเราพยายามจินตนาการออกไปจะได้ภาพที่แสดงว่าเขาได้เห็นกรุงศรีอยุธยาของเรา แล้วเกิดความฉงนในความวิจิตรและประทับใจ ปัจจุบันนี้โดยส่วนตัวผมอยากจะได้คิดว่าหากถ้าใครอยากจะได้เห็นภาพของกรุงศรีอยุธยาสมัยนั้น ผมขอแนะนำให้ไปที่จังหวัดเพชรบุรี แล้วลบบภาพบ้านเรือนตึกแถว เสาไฟฟ้า รถรา ความคับคั่งสมัยใหม่ออก จะเห็นภาพมุมหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาโบราณที่เพชรบุรีว่ายังเหลืออยู่ จึงไม่แปลกที่พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ทุกพระองค์ท่านได้เสด็จไปเพชรบุรีเพื่อทอดพระเนตรและจินตนาการหวนระลึกถึง กรุงศรีอยุธยา ที่บรรพบุรุษกษัตริย์ได้ทรงประดิษฐานขึ้น ผมมีแนวโน้มที่จะเชื่อว่าเพื่อเป็นแนวทางสร้างกรุงเทพพระมหานครของพระองค์

ในจดหมายเหตุการเดินทางของพระสังฆราชเปริช ประมุขมิสซังสุ่อานาจักรอินโดจีน โดยบาทหลวง ฌอง เดอ บรูซ ใน พ.ศ. ๒๒๐๘ มีเขียน “การจับปลาเพื่อเป็นอาหารหลักของประเทศนิยมทำกันมาก” “ในบรรดาประเทศตะวันออกทั้งหมด มีบางประเทศเท่านั้น ที่มีชนเผ่าต่าง ๆ รวมกันอยู่มากมาย เท่ากับในสยาม ที่นี้มีภาษาพูดมากกว่า ๒๐ ภาษา”

การที่คนไทยมีพื้นฐานที่ล้าเลิศเกินคนตะวันตก ที่เห็นความเป็นอารยชนของพวกเรา ที่ไม่มีปัญหาการแก่งแย่งการหากิน เพราะธรรมชาติที่กล่าวมาอุดมรามาตลอด ผมเคยเล่าให้ลูกศิษย์ฟังโดยเริ่มว่า ประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว โฮโม ซาเปียนส์ คือเมื่อเผ่าคนปัจจุบันเริ่มเดินทางออกมาจากแอฟริกาไปในทิศทางต่าง ๆ คนพวกที่ออกมาต้องแก่ง ต้องล่า บรรพบุรุษของเราพวกนั้น ผมไม่ได้หมายถึงฝรั่ง ที่เป็นพวกที่ออกมาแล้วขึ้นไปทางยุโรป แต่ผมหมายถึงพวกที่มีโอกาสเดินทางไกลกว่ามาทางตะวันออก คนแล้วคนเล่าตามฝูงสัตว์มา ถ้าไม่กล้าแล้วมาไม่ได้ คนกลัวตกโลกมากขึ้นได้อย่างไร การมาแบบนี้เรียกว่าถูกคลื่นกรองด้วยธรรมชาติกันมาตลอดทาง ใครไม่ดีไม่กล้า ไม่แข็ง ก็ถูกกำจัดไป ตายไป เป็นเส้นทางอันยาวไกลมาก เป็นการทดสอบด้วย

ชีวิตรุ่นแล้วรุ่นเล่า ฉะนั้น คนที่มาถึงสุดทางคือฝั่งตะวันตกของมหาสมุทรแปซิฟิก ต้องเป็นเผ่าพันธุ์ที่ถูกเลือกมาดีที่สุดใน มีอะไรที่จะสุดที่ยิ่งใหญ่โดยธรรมชาติโดยคนเช่นนี้ อีกแล้ว เหมือนการไปนอกโลกซึ่งใช้เทคโนโลยี แต่เป็นการเดินทางที่ยาวไกล และยิ่งใหญ่ออกของโลกโดยปราศจากเครื่องมือนำทางใด ๆ แล้วใครเล่าที่มาถึงดินแดนแหลมสุวรรณภูมิ เขาเป็นคนไทยในหลายกลุ่มที่กระจายกันอยู่อีกหลายทิศหลายทางตั้งแต่ตะวันออกของอินเดีย จนถึงตอนเหนือของเวียดนาม ทำไมผมพูดอย่างนี้ พูดว่าพวกนี้เก่งมาก ในปัจจุบันนี้จะเริ่มรู้ตัวว่าเก่งหรือเปล่าไม่รู้ แต่พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่ครั้งโบราณรู้ว่าคนไทยเก่ง แล้วยิ่งมาเจอทรัพยากรที่เก่งมาก ๆ อีก ทุกเรียนอย่างนี้ ลางสาดอย่างนี้ เเงะอย่างนี้ ขนุอย่างนี้ ฯลฯ อีกทั้งหมด มีอะไรที่ไม่เก่ง ของอรรอยของดีทั้งนั้นเลย ที่สุด ๆ ก็คือ ข้าวมากมายหลายพันธุ์ ที่เก่งที่สุดในโลก ของดีรอบตัวเราได้ทำนุบำรุงร่างกายและมันสมองของคนไทยตลอดมา มีนักวิทยาศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์คนไหนในโลกที่สามารถประดิษฐ์ข้าวได้เหมือนกับที่ธรรมชาติสร้างให้คนเก่งอย่างคนไทยที่มาอยู่กินกับของที่เก่งมาก ๆ เราคงจะเคยชินกันเกินไป จนไม่เคย หรือไม่มีใครบอกว่าเรามีพื้นฐานความเก่งมาดังกล่าว ตลอดเวลาที่ผ่านมารวมชาติอ้อมคนไทยไว้ ไม่ต้องทำก็อยู่ได้ ทุกวันนี้ของดี ๆ ก็ยังอ้อมยังบำรุงคนไทยแต่ในโลกแห่งการแข่งขันแก่งแย่งเอาเปรียบกัน คนไทยต้องตื่นตัวแล้ว

ผมจะขอล่าวดูเรื่องหลักฐานที่ชาวตะวันตกคิดหรือกล่าวถึงทรัพยากรทางน้ำของไทย หรือที่ถูกคือในชื่อสยาม หรืออยุธยา ที่คนตะวันตกเรียกแผ่นดินของเราในหนังสือของ ฌอง เดอ บุรช พ.ศ. ๒๒๐๙ ยังมีกล่าวอีกว่า “ชาวสยามไม่ตะขิดตะขวงใจในเรื่องการกินปลา เพราะถือว่ามิได้ฆ่าปลาด้วยวิธีที่โหดร้าย เช่นที่ทำกับสัตว์อื่น โดยใช้เหล็กทะลวงเข้าไปจนถึงตับไตไส้พุงมีเลือดพุ่ง และมีเสียงร้องอย่างเวทนา แต่ปลาถูกจับโดยใช้สวิงหรืออวนและปล่อยให้มันตายไปเอง นี่คือการให้เหตุผลของชาวสยาม”

ฝรั่งว่าอย่างนั้น ผมเองก็ไม่รู้และผมก็อธิบายไม่ได้ว่าคนไทยสมัยนั้นคิดอย่างนั้นจริงหรือ ผมรู้แต่เพียงว่าเมื่อจับปลาขึ้นมาจากน้ำแล้ว ปลาหายใจไม่ออกหรือถ่ายของเสียออกไม่ได้ เหตุผลก็คือ เพราะเหงือกของมันไม่กระจายและไม่ถูกน้ำไหลเหลือพื้นที่เพียงนิดเดียวที่สัมผัสอากาศเพราะแพลง แต่ถ้าเหงือกของมันสามารถจะฟูถูกอากาศเป็นพื้นที่มาก มันก็จะอยู่ได้นานขึ้น คล้ายปลาช่อน ที่มันสามารถอึ้งความชื้น และอากาศไว้สำหรับอวัยวะพิเศษที่เป็นลึบเป็นโพรงซับซ้อน เพิ่มพื้นที่

รับอากาศโดยตรง แต่เหวี่ยงปลาทั่วไปจะแผ่อกในน้ำ เหมือนกับเราเอาสำลิจุ่มลงไป ในน้ำมันจะพอง แต่หากเรายกสำลีสขึ้น มันจะลู่เหลือเป็นก้อนเล็ก ถ้าเป็นปลาหมึกก็ตก อยู่ในสภาพหายใจไม่ได้ คนไทยจะต้องรู้ดี และไม่ได้อธิบายเช่นนั้นอย่างแน่นอน และรู้ว่า เป็นบาปจากการกระทำของตน ฉะนั้น คนไทยตั้งแต่ครั้งโบราณจึงมีการปล่อยนกปล่อยปลาเพื่อไถ่บาปในโอกาสต่าง ๆ ทั้งปี มิใช่เฉพาะวันเกิด หรือไม่ทำเลยอย่างหลายคนในปัจจุบัน โดยมีข้ออ้างว่ามีได้จับปลาฆ่าสัตว์ แต่เขาก็รับประทานปลา มิใช่หรือ

บาทหลวง อับเบ เดอ ชัวซีย์ ผู้มีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยทูตของ เซอวาริเอ เดอ โชมองด์ เข้ามาสยามใน พ.ศ. ๒๒๒๘ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้บันทึกเกี่ยวกับปลาไว้ว่า “มีอยู่เป็นอันมากในแม่น้ำ เวลาลงอาบน้ำมักว่ายมาชนแข้งขาเรานี้ เป็นความจริงอย่างยิ่งทีเดียว”

ส่วนในเอกสารจดหมายเหตุ ลาลูแบร์ ครั้ง พ.ศ. ๒๒๓๐ มีกล่าวไว้ว่า “ถนนมากสายได้ใช้น้ำคลองตลอดชุดผ่านพระนคร ซึ่งทำพระนครสยามให้เทียบกับเมืองเวนิสในประเทศยุโรป” กล่าวคือ คนไทยสมัยก่อนไม่มีถนน ใช้น้ำลำคลองทั้งนั้น เหมือนกับกรุงเวนิสในยุโรป เขายังได้กล่าวอีกว่า “ไม่มีภาคโลกไหนไหน ที่จะมีคนว่ายน้ำแข่งดีกว่าในกรุงสยาม” และ “พระราชวังพระมหานครสยาม (กรุงศรีอยุธยา) นั้น... ข้างสระเลี้ยงปลา ในสระนั้นกล่าวกันว่า มีปลาหลายชนิดหลายพันธุ์ ปลาบางอย่างเหมือนคนทั้งชายและหญิง (เงือก) แต่ข้าพเจ้าแลไม่เห็นสักอย่างหนึ่งเลย” ผมอยากจะบอกว่าสัตว์นั้นมีจริงคือ ปลาหน้าคน หรือปลาระเบนนั่นเอง ผมขออธิบายง่าย ๆ ถ้าหงายดูด้านล่างหรือด้านที่มีปากของมันจะเห็นบริเวณปากและข้างเคียงเหมือนหน้าคน คนสมัยโบราณจึงเรียกปลาหน้าคน ที่ว่า “เหมือนคนทั้งชายและหญิง” เพราะที่อวัยวะเพศผู้ จะเห็นอวัยวะเป็นคู่ลักษณะเป็นแท่ง เรียกตะเกียบ ส่วนเพศเมียช่องเพศก็มีลักษณะเป็นร่องชัดเจน ผมสามารถตีปัญหาปลาหน้าคนในวรรณคดีว่าคือปลาอะไรได้เมื่อไม่นานมานี้เอง เมื่อไปพบรูปปลานี้ในสมุดภาพไตรภูมิ เป็นปลาระเบน แล้วแสดงหน้าเหมือนคน ต่อมาบังเอิญได้ฟังข่าวจากใต้หวันเรียกปลาระเบนแปลเป็นภาษาไทยว่า ปลาหน้าคน จดหมายเหตุของ ลาลูแบร์ นี้เป็นเอกสารเพียงฉบับหนึ่งที่กล่าวถึงเรื่องการเลี้ยงปลา หรือการดูแลให้อาหารปลา ปลาในเขตพระราชสำนักกรุงศรีอยุธยา ได้ทำกันมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว อาจารย์ ดร.เปี่ยมศักดิ์สามารถนำไปใช้เป็นประวัติการเลี้ยงปลาได้อีก

เรื่องของน้ำใคร ๆ ก็คงจะทราบกันดีถึงพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ ที่กล่าวมาแล้ว โดยยังมีอีกตอนหนึ่งว่า “เรื่องน้ำนี่ก็เป็นปัจจัยหลักของมวลมนุษย์ ไม่ใช่มนุษย์เท่านั้น แม้สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ทั้งหลาย ทั้งสัตว์ ทั้งพืชต้องมีน้ำ ถ้าไม่มีก็อยู่ไม่ได้”

แต่ตลอดเวลาที่ผ่านมากคนไทยเรามีน้ำกินน้ำใช้เหลือเฟือ เราจึงอยู่ได้อย่างสุขสบายมาตั้งแต่ครั้งในอดีต แล้วน้ำยังสอนให้เรารู้จักสร้างวัฒนธรรมต่าง ๆ ให้มีอิสระเสรีเช่นน้ำมาตลอดจนถึงทุกวันนี้ ในภาคเหนือของเรายังมีร่องน้ำ หรือช่องน้ำ ไต่ดินที่แผ่เป็นพื้นที่ติดต่อกันกว้างใหญ่หลายแห่ง มีผุดเป็นลำธารน้ำในถ้ำ ได้ทำให้ออกเกิด และเป็นที่อยู่อาศัยของปลาถ้ำ หรือปลาตาบอดหลายชนิด ส่วนใหญ่เป็นชนิดใหม่ของโลก แต่ด้วยความไม่รู้ ไม่เห็น และการใช้ทรัพยากรที่ไม่มีมาตรการควบคุมที่ถี่ยวน ทำให้ทั้งน้ำท่า และน้ำใต้ดินเสื่อมโทรมลดระดับลง ซึ่งจะมีผลต่อความอยู่รอดของปลาถ้ำในที่สุด เป็นเรื่องที่คนไทยจะต้องตระหนักและแก้ไขโดยด่วน

เรื่องบาปเช่นเดียวกันนี้ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๑๔ ฟรังซิส อังรี ตูรแปง ก็นำมากล่าวไว้อีกในหนังสือประวัติศาสตร์แห่งพระราชอาณาจักรสยามว่า “เนื่องจากปลาเป็นอาหารปกติของชาวสยาม การจับปลาจึงเป็นเรื่องที่เขาชอบมาก แต่เนื่องจากศาสนาห้ามมิให้ฆ่า ไม่ว่าจะอะไรที่มีชีวิต เขาจึงหลีกเลี่ยงบัญญัติอันเข้มงวดนี้ โดยกล่าวว่า เขาเพียงแต่เอามันขึ้นมาจากน้ำ ไม่ได้ทำให้เลือดมันออก แล้วเหตุผลนี้ก็เพียงพอที่จะขจัดความตะขิดตะขวงใจทุกอย่างของเขา แต่ถ้าผู้ใดถูกจับได้ว่าจับปลาในวันพระก็จะถูกดำเนินในฐานะเป็นผู้ทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของวันพระ”

หลักฐานที่ชาวต่างประเทศกล่าวถึง เรื่องของความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองไทยยังมีอีกมาก แต่ที่ควรกล่าวถึง ก็คือ เมื่อบาทหลวง มงเซญัวร์ ปาลเลกัวซ์ ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาเมืองไทยในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เขียนเรื่อง เล่าเรื่องกรุงเทพฯ แล้วกล่าวว่า “ข้าพเจ้าไม่ทราบว่ามีโลกใหนี่งจะมีประเทศใดบ้าง ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ยิ่งไปกว่าประเทศสยาม หรือหาไม่” และอีกตอนคือ “ในเวลาหน้าท่วมจำนวนปลาได้เพิ่มพูนขึ้นอย่างนับไม่ถ้วนในท้องทุ่ง ตามกอกก และแพผัก ครั้นน้ำลด ผู้ปลา ก็จะเคลื่อนย้ายไหลตามน้ำ ไปลงแม่น้ำลำคลองน้อยมากน้อยก่ายกองราวผู้มด” เรื่องนี้ผมยังเกิดทันเห็นอยู่บ้าง มันคือปลาสวาย เป็นปลาเล็กกลุ่มปลาตะเพียนหลายชนิดขนาดพอๆ กัน พอได้รู้เห็นและสัมผัส ก็เข้าใจ

เมื่อชาวบ้านเรียกหลายชนิดว่าปลาช้ำ เพราะเวลามันมา เป็นฝูงเป็นแพใหญ่ชนิดผิวน้ำว่ายออกันหนาแน่น มันมาด้วยเสียงชูช่า เบียดเสียดกันแน่นชนิด ดิ่งนั้น คนเขมรซึ่งก็มีปลาพวกนี้เหมือนเมืองไทย แต่เรียกว่าชะหมงโกรอย แปลว่า ปลาหลังดำ คือปลาสร้อยนั่นเอง มากันเป็นแพเห็นหลังดำตีฟองกันมาเลย บางครั้งนับวันนับคืนสมัยก่อนแถบภาคกลางใช้สีในการจับ ขณะปลามากันเป็นแพมาตามน้ำจะเสยจะตันทันเองขึ้นไปบนเชิงลาดของแครไม้ ที่ทำเป็นช่องไว้ให้ปลาขึ้นไปบนนั้น แล้วตรงนั้นไม่ต้องทำอะไรนอกจากหาคนโกยปลากันทำเดียว เดียวนี้ยังมีที่ทำกันอย่างแห่งตามลำน้ำแม่โขงในฤดูปลาสร้อย แต่ปลามีปริมาณน้อยมาก ๆ ผมเคยเห็นฝูงปลาสร้อยครั้งสุดท้ายใน พ.ศ. ๒๕๐๗ เมื่อทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาตรี เรื่อง ปลาสร้อยที่หนองบางงู อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี น่าเสียดายที่บริเวณนี้ไม่หลงเหลือร่องรอยใด ๆ เกี่ยวกับปลาสร้อยไว้อีกเลย ที่นี้เคยมีสหกรณ์น้ำปลาปลาสร้อยที่ลือชื่อ

ปาลเลกัวซ์ ยังกล่าวว่า “ที่กันอ่าวอันเป็นที่รวมของแม่น้ำ ๔ สาย ปรากฏว่ามีปลามากเหมือนกัน ปลาชนิดหนึ่ง มีมากมายเหลือเกิน ซึ่งนอกจากจะใช้ประกอบเป็นอาหารประจำครอบครัวของชาวเมือง ได้ตั้งปีละ ๖ เดือนแล้ว ยังบรรทุกใส่เรือลำใหญ่ตั้ง ๑๒ หรือ ๑๕ ลำ ส่งไปขายยังเกาะชวาได้อีกด้วย” ผมพอจะเดาออกว่าปลาชนิดนั้นก็คือ ปลาตะลุมพุก ที่คนจีนเรียก ซีคักนั่นเอง ซึ่งครั้งก่อนนั้นจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังมีอยู่มาก ปลาตะลุมพุกนี้ขึ้นมาจากทะเลเข้าแม่น้ำเจ้าพระยาลึกขึ้นไป ถึงเขตจังหวัดนนทบุรีเพื่อไปออกโขงผสมพันธุ์ที่นั่น เรียกว่าเป็นปลา ๒ น้ำ คือจากทะเลขึ้นไปวางไข่ในน้ำจืด ปัจจุบันเพราะสิ่งแวดล้อมทางน้ำเปลี่ยนแปลง ปลาชนิดนี้จึงไม่สามารถดำรงพฤติกรรมอย่างเดิมในต้นแม่น้ำเจ้าพระยาได้อีก ในอ่าวไทยเกือบจะไม่พบกันแล้ว เมื่อหลายปีมาแล้วปลาแซลมอนเริ่มเข้ามาในแม่น้ำแรมส์ ทำไมเราจะทำให้ปลาตะลุมพุกเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ได้

พูดถึงเรื่องนี้แล้วก็ทำให้นึกถึงว่าเรามีปลาน้ำจืดที่ลงไปวางไข่ในทะเลนั่นคือปลาดูหนา แต่แม้ตามประวัติในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาหรือแม่โขง เราเคยพบน้อยตัวมาก ๆ แต่ที่น่าสนใจคือเป็นปลาที่ยังมีอยู่ที่แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำปากแม่น้ำสาละวิน และลำน้ำส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตประเทศพม่า แต่เรามีสาขาเป็นน้ำเมย ที่ไหลจากสบเมยจังหวัดแม่ฮ่องสอนผ่านเข้ามาห้วยขาแข้งและทุ่งใหญ่นเรศวร ที่ได้ขึ้นชื่อเป็นมรดกโลก

ส่วนหนึ่งก็เพราะว่ามีทรัพยากรปลาชนิดนี้อาศัยอยู่ เป็นสิ่งที่แปลกเพราะเมื่อถึงระยะสืบพันธุ์ พ่อแม่ปลาจะลงสู่ทะเลในบริเวณที่ลึก หลังวางไข่สืบพันธุ์ก็จะตาย ส่วนลูกปลามีรูปร่างแบน ใส ใช้เวลานาน เดินทางกลับสู่ถิ่นเดิมของพ่อแม่ เราจึงต้องวางแผนไว้ให้ลูกหลานไทยได้ดู และรู้เห็นกันต่อไป

ปาลเลกัวซ์ยังกล่าวอีกว่า “ในปี พ.ศ. ๒๓๗๔ ราคาปลาถูกเหลือเกิน... เอาใส่เกลือตากแดดเก็บไว้กินได้ทั้งปี มีซุกซมเหลือเกินจนต้องทำเป็นปลาแห้งส่งไปขายยังเมืองจีน สิงคโปร์ และชวา เชื่อกันว่าเป็นอาหารที่ไม่แสลง และคนที่กินใช้ทุกชนิดบริโภคได้” ผมพอจะเอาได้ว่า ปลาดังกล่าวคือ ปลาช่อน ปัจจุบันนี้คนจีนหรือคนไทยรุ่นเก่าที่สุขภาพไม่ดี ก็ยังนิยมรับประทานปลาช่อนกันอยู่ เพราะเชื่อกันว่าเป็นปลาที่มีตัวยารักษาโรคอะไรต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตาม เราก็รู้กันอยู่ว่าอาหารประเภทปลานี้ก็ดีแน่ เพราะย่อยง่ายแต่ในปัจจุบันถ้าเป็นปลาน้ำจืดก็ควรให้เป็นปลาที่มาจากแหล่งน้ำที่สะอาดเท่านั้น คือ เป็นปลาที่ไม่ปนเปื้อนมลพิษ หรือมีพยาธิ และที่สำคัญคือ ต้องทำให้สุกก่อนรับประทาน

การศึกษาปลาไทยโดยมาตรฐานทางวิทยาศาสตร์ ที่เรียกว่าอนุกรมวิธาน ได้เริ่มโดย G.Cuvier ชาวฝรั่งเศส เมื่อได้รับตัวอย่างปลาสิกรูด จากทะเลอันดามัน โดย G.Finlayson ชาวสกอต แล้วให้ชื่อวิทยาศาสตร์เป็นครั้งแรกสำหรับปลาไทยว่า *Pristipoma auritus* ในปี ค.ศ. ๑๘๓๐ ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๘๓๑ Cuvier ก็ได้ให้ชื่อปลาชะโดเป็นปลาน้ำจืด จากไทยเป็นชื่อวิทยาศาสตร์ชื่อที่ ๒ ว่า *Ophicephalus serpentinus* หลังจากนั้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๒ P.Bleeker ชาวฮอลันดา ก็ได้ศึกษาให้ชื่อวิทยาศาสตร์สำหรับปลาจากไทย รวม ๘๘ ชนิด ต่อมาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๖-๒๔๓๘ F.Bocourt H.E.Sauvage และ G.A.Boulenger ก็ได้รายงานอนุกรมวิธานปลาไทย ไว้กรวมประมาณ ๗๐ ชนิด ที่น่าสนใจคือ งานของ H.M.Smith ที่เข้ามารับราชการเป็นที่ปรึกษาทรัพยากรสัตว์น้ำ และเป็นอธิบดีกรมการประมงคนแรก ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๖-๒๔๗๘ ได้ศึกษาปลาไทย และพิมพ์ผลงานปลาน้ำจืดของไทย ไว้ในชื่อว่า “*The fresh-water fishes of Siam, or Thailand*” เป็นงานที่มีชื่อเสียงระดับโลก และใช้กันในหมู่นักศึกษาปลาจนมาถึงในปัจจุบัน

ในระยะแรกที่ Smith เข้ามาอยู่เมืองไทย เขาได้ตีพิมพ์ผลงานที่ทั่วโลกรอคอยข้อเท็จจริง นั่นคือ พฤติกรรมที่ลึกลับไปทั่วโลกของ ปลากัด ปลาเสือพ่นน้ำ

ผมยังมีเวลาอีกสำหรับที่จะกล่าวถึงหลักฐานของคนไทยที่กล่าวถึงปลา
ทั้งหมดจัดเป็นงานประเภทวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ที่มีถึงประมาณ ๘๐ เรื่อง ซึ่ง
หากตรวจสอบกันอย่างถี่ถ้วน เข้าใจว่าน่าจะมีอยู่ไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ เรื่อง จึงขอเรียงตาม
ลำดับ พ.ศ. ดังต่อไปนี้ โดยตัวเลขในวงเล็บเป็นจำนวนชื่อปลาที่พอจะค้นได้ คือ

จารึกพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ ๑	พ.ศ. ๑๘๒๖ (๑)
ประกาศแข่งน้ำโคลงห้า	พ.ศ. ๑๘๙๓-๑๙๑๒ (๑)
ไตรภูมิพระร่วง	พ.ศ. ๑๘๙๗-๑๙๑๙ (๑)
ลิลิตพระลอ	พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๗๖ (๙)
โคลงนิราศหริภุญชัย	พ.ศ. ๒๐๖๐, ๒๑๘๐ ? (๑)
โคลงอักษรสามหมู่	สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (๑)
คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติพระพุทธรูปเจ้าหลวงประสาททอง	พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๑๙๙ (๓)
สมุทรโฆษคำฉันท์ ๑	พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๒๓ (๘๙)
นิราศนครสวรรค์	พ.ศ. ๒๒๐๑ (๙)
เวสสันดรชาดกฉบับไม้ไผ่แจ้เรียงแดง	? (๑๕)
จินตามณี	พ.ศ. ๒๒๑๕ (๓)
สมุทรโฆษคำฉันท์ ๒	พ.ศ. ๒๒๒๓-๒๒๓๑ (๑)
นิราศต้นทางฝรั่งเศส	พ.ศ. ๒๒๒๙ (๑๘)
มหาพนคำเจียง	พ.ศ. ๒๒๒๙ (๓)
กำศรวลศรีปราชญ์	พ.ศ. ๒๒๓๕? (๗)
อนิรุทธคำฉันท์	? (๔๒)
บทเห่เรือ	พ.ศ. ๒๒๘๔-๒๒๙๘ (๑๗)
กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก	พ.ศ. ๒๒๘๔-๒๒๙๘ (๗)
กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง	พ.ศ. ๒๒๘๔-๒๒๙๘ (๕๓)
บทละครเรื่องมโนราห์	? (๑)
บุณโณวาทคำฉันท์	พ.ศ. ๒๒๙๔-๒๓๐๑ (๓๘)
โคลงเจ้าฟ้าอภัย	พ.ศ. ๒๓๐๐ (๑)
ลิลิตเพชรมงกุฎ	พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๒๒ (๓๖)
บทมโหรีเรื่องกาตี	? (๖)
รามเกียรติ์	ร.๑ (๖)

บทละครเรื่องอุณรุท	พ.ศ. ๒๓๓๐ (๑๔)
โคลงนิราศตามเสด็จลำน้ำน้อย	พ.ศ. ๒๓๓๐ (๔๒)
ศิริวิบุลกิตติ์	พ.ศ. ๒๓๓๖ (๕)
โคลงนิราศพระยาตรัง	พ.ศ. ๒๓๕๒ (๓)
บทละครนอกสังข์ทอง	พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๓๖๗ (๘)
บทละครเรื่องอิเหนา	ร. ๒ (๓)
เสภาขุนช้างขุนแผน	ร. ๒ (๒๓)
บทละครเรื่องรามเกียรติ์	ร. ๒ (๓)
ประชุมพากย์รามเกียรติ์	ร. ๒ ร. ๖ (๓)
โคลงนิราศกรมหมื่นเดชาดิศรเสด็จไปทัพเวียงจันทน์	พ.ศ. ๒๓๖๙ (๒๖)
พระอภัยมณี	พ.ศ. ๒๓๖๖-๒๓๘๘ (๒๖)
สรรพสิทธิ์คำฉันท์	พ.ศ. ๒๓๗๒ (๕๑)
นิราศพระแท่นดงรัง	พ.ศ. ๒๓๗๖ (๙)
เพลงกล่อมยอพระเกียรติ ร.๓	พ.ศ. ๒๓๗๖ (๑)
นิราศอิเหนา	พ.ศ. ๒๓๗๗ (๓)
นิราศพระแท่นดงรัง	พ.ศ. ๒๓๗๙ (๗)
โคลงนิราศสุพรรณ	พ.ศ. ๒๓๘๔ (๓๘)
กาพย์พระไชยสุริยา	พ.ศ. ๒๓๘๔ (๓)
นิราศเมืองเพชร	พ.ศ. ๒๓๘๕ (๔)
กลอนนิราศสุพรรณ	พ.ศ. ๒๓๘๗ (๔)
กัณฑ์ที่ ๖ (จุลพน) มหาเวสสันดรชาดก	กรมหมื่นนุชิตชิโนรส (๒๐)
มหาชาติคำกลอน	พระเทพโมฬี (กลีน) (๒)
กัณฑ์ที่ ๗ (มหาพน) มหาเวสสันดรชาดก	พระเทพโมฬี (กลีน) (๑๒)
สมุทรโฆษคำฉันท์ ๓	พ.ศ. ๒๓๙๒ (๔๒)
นิราศลอนดอน	พ.ศ. ๒๔๐๔ (๑๖)
ประชุมประกาศ ร.๔	พ.ศ. ๒๔๐๑-๒๔๐๕ (๘)
ฉันท์กล่อมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ	ขุนสารประเสริฐ (๔)
โคลงพระราชพิธีทวาทศมาส	พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑ (๒)
จุลวันวิถึณนา-มหาวนวิถึณนา	พ.ศ. ๒๔๑๑ (๙+๖)

นิราศสรรวมครวญ	พ.ศ. ๒๔๑๑ (๒๔)
จินตามณีฉบับหมอบรัดเล	? (๒๑)
นิตินสารสาธก เล่ม ๑	พ.ศ. ๒๔๑๖ (๑๐)
นิตินสารสาธก เล่ม ๒	พ.ศ. ๒๔๑๖ (๒)
นิราศนายตาบ	พ.ศ. ๒๔๑๗ (๓)
หนังสือนิราศระยะทาง จันทบุรี-กรุงเทพฯ	พ.ศ. ๒๔๑๘ (๑๗)
นิราศหนองคาย	พ.ศ. ๒๔๑๘ (๓)
ลิลิตพงศาวดารเหนือ	พ.ศ. ๒๔๒๓ (๑๕)
นิราศบ้านแหลม	นายพิมพ์ (๗)
มูลบทบรรพกิจ	พ.ศ. ๒๔๒๒-๒๔๒๗(๕)
ปกรณำพจนานัตถ์	พ.ศ. ๒๔๒๒ (๓)
อนันตวิภาค	? (๕)
สัตตวาภิธาน	พ.ศ. ๒๔๒๗ (๙๒)
ไวพจน์ประพันธ์	พ.ศ. ๒๔๒๙ (๖)
เที่ยวทะเลตะวันออก	พ.ศ. ๒๔๒๙-๒๔๓๙ (๑๓)
แบบเรียนเร็วสำหรับเรียนหนังสือไทย	พ.ศ. ๒๔๓๓ (๑๔)
พระสุณคำฉันท์	พ.ศ. ๒๔๔๔ (๓๓)
อุเทนคำฉันท์	พ.ศ. ๒๔๔๖ (๑๐๐+)
นิราศบ้านแหลม (ในแม่ครัวหัวป่าก์)	? (๕๙)
แม่ครัวหัวป่าก์	พ.ศ. ๒๔๕๑-๒๔๕๒ (๗๗)
อิสรราชคำฉันท์	พ.ศ. ๒๔๒๔-๒๔๖๖ (๙)
เที่ยวไทรโยค	พ.ศ. ๒๔๖๔ (๘)
กุมารคำฉันท์	พ.ศ. ๒๔๖๖ (๒)
กาพย์แห่เรือ-แห่ชมปลา	ร.๖ (๘)

ผมจึงอยากจะเขียนให้พวกท่านช่วยกันสนใจวรรณกรรมไทย ครั้งผมเป็นนักเรียนเยอรมัน ใน พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๒ แต่ผมกลับไปได้คำเป็นภาษาอังกฤษมา ซึ่งมีอยู่ว่า “*The decline of literature indicates the decline of the nation*” คือถ้าชนชาติใดเมืองใดไม่คำนึงถึงวรรณกรรมของชาติ ชาตินั้นมีแต่จะล่มสลาย ผมเชื่อ

เพราะว่าผู้กล่าวคำนี้คือ โยฮัน โวฟกัง ฟอน เกอร์เต เขาเป็นปราชญ์ในหลายสาขาวิชา ความเป็นปราชญ์ไม่ใช่ปราชญ์ของประเทศใดประเทศหนึ่ง เป็นปราชญ์ของโลก

จึงกล่าวได้ว่า คนไทยและคนทางตะวันออกของโลกรู้จักปลาอย่างแท้จริง ลึกซึ้งกว่าชาวตะวันตกมาก จึงเข้าถึงปลาแตกต่างกับคนตะวันตก คือ เห็นเป็นทรัพยากรที่มีคุณสมบัติพิเศษ สามารถแทรกซึมทำให้เกิดความรู้ลึกที่เป็นตัวอย่าง และเป็นแก่นสารต่อชีวิตเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในหมู่มนุษย์ว่า ปลาเป็นเครื่องหมายของความเป็นอิสระเสรี สุขภาพดี มีพลังและความมุ่งมั่น ความอดทน ความสดชื่น สงบเสถียร ความเจริญ ความมั่งคั่ง ร่ำรวย ความมีโชคความรุ่งเรือง ความเกี่ยวข้องกับกลเมลิยว ด้วยลูกหลานค้ำคั่ง ความอบอุ่นในครอบครัว ความยั่งยืนและอื่น ๆ นอกจากนี้ ปลายังมีบทบาทในขนบธรรมเนียม ประเพณีหรือข้อปฏิบัติที่แตกต่างกัน ตั้งแต่ครั้งโบราณของคนไทย และชาติข้างเคียง ต่างถิ่นต่างประเทศหรือต่างความเชื่อถือกัน สำหรับคนไทยเราใช้ฝูงปลาตะเพียนเป็นสัญลักษณ์ แต่สำหรับคนจีนและคนญี่ปุ่นใช้ปลาไฉ ซึ่งมีคู่กับคนจีนมากกว่า ๔,๐๐๐ ปี เป็นสัญลักษณ์และมักจะแสดงเป็นคู่เสมอ หากอยู่ในอาการกระโดดถือว่าสูงสุด

เอาละผมขอจบด้วยเรื่องต่อไปนี้ คือเมื่อคนไทยมีการปล่อยปลาแล้วคิดขอไต่บาป แต่คนไทยก็ขอบุญด้วย เช่น ปลากรายปล่อยแล้วขอให้เคราะห์ร้ายกลายเป็นดี ปล่อยปลาไหลขอให้ชีวิตจรงราบรื่น ปลาหมอขอให้ช่วยรักษาสุขภาพ ปลาตุ๊กขอสะเดาะเคราะห์ ปลาสวายขอให้มิใช่โคลง ปลากะตือขอมีหน้าที่การงาน ปลาทับทิมขอให้สมหวังสมรัก ปลานิลขอให้พ้นจากอัมภมคล ปลานู้อขอทดแทนบุญคุณ ปลารากูและปลาเทศบาล เป็นปลาจากอเมริกาได้ขอสะเดาะเคราะห์เหมือนกัน ปลาช่อนขอขออนเงินช้อนทอง แล้วยังมีการนำสัตว์น้ำอื่น ๆ อีกมากมายมาปล่อยและขอต่างไปอีก นอกเหนือจากสัตว์บก เช่น นกต่าง ๆ ก็ยังมีกุ้ง หอย จนถึงเต่าตะพาบ แล้วแต่อุปสงค์ และอุปทาน ตามจินตนาการว่าจะให้สอดคล้องกับเรื่องอะไร หรือขออะไร แม้ตามความฝัน

สุดท้ายนี้ เมื่อได้พูดถึงปรัชญาและคำกลอนของคนไทยที่พาดพิงถึงปลาแล้ว ใครบางคนหรือใครหลายคนคงนึกเลยไปถึงคำบางคำที่พูดคุยถึงกันอยู่ทุกวันนี้ ผมจึงพลาดคำนี้ไม่ได้ โดยเฉพาะสำหรับปราชญ์ชาตินี้ “ฉลุจับมีฉฉฉ มีเงินตราเหลือกินเหลือใช้” ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระองค์ท่านได้

รูปที่ ๑๐ ข้อความและภาพฝีพระหัตถ์
ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี พระราชทานสำหรับ
เทศกาลปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๕๒

ทรงทำเป็นรูปการ์ตูนวัวเพราะปีนี้เป็นปีฉลู แสดงปลาที่ตกได้ด้วยความกระหึ่มเป็น
โลโกติดอะไรต่าง ๆ ที่จำหน่ายอยู่ตามร้านกาแฟ ผมซื้อเอาเล็กๆ มาชิ้นหนึ่งเป็นสมุดฉีก
สวยงามดี คำนี้จึงเป็นประติษฐานกรรมทางสำนวนเกี่ยวกับปลาที่ใหญ่ที่สุด และผมจำ
ต้องนำเข้ามาเทียบที่ผมเคยรวบรวมมาไว้ อย่างน้อยก็ให้เป็นสีสัน ขอทานลองไปอ่าน
เรื่อง สามารถยกกว่าสำนวนไทยที่ใกล้น้ำ ตูสิครับ แล้วจะรู้อย่างลึกซึ้งว่าคนไทย
เฉลียวฉลาดขนาดไหนที่ขีดเขียน หรือปั้นคำสุภาพ คำพังเพย หรือสำนวนอะไร
ต่าง ๆ เพียงที่เกี่ยวกับน้ำ กับปลาหรือสัตว์น้ำต่าง ๆ ไปได้มากมาย และคงจะมี
มากกว่าที่ผมรวบรวมได้อีกไม่น้อย ขึ้นมาสอนคนไทยลูกหลานไทย อีกทั้งเป็นการ
แสดงว่าคนไทยโบราณต้องรู้พฤติกรรมและอื่นๆ ของปลา ของน้ำ และสัตว์น้ำเหล่านั้น
อย่างประูประัง จึงสามารถสร้างคำอมตะเหล่านั้นขึ้นมาได้อย่างไม่มีวันล้าสมัย จึงขอ
ยกมาเป็นตัวอย่างให้งานปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๒๔ นี้สมบูรณ์ขึ้นอีก คือ
“น้ำมาปลากินมด น้ำลดมดกินปลา” “น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย” “ฝนสั่งฟ้า
ปลาสั่งน้ำ” “น้ำสั่งฟ้า ปลาสั่งฝน” “ปล่อยเสือเข้าป่า ปล่อยปลาลงน้ำ” “นกคู่กับฟ้า
ปลาคู่กับน้ำ” “กินน้ำ (ข้าว) ร่วมท่า จับปลาร่วมหนอง” “ปลาดายน้ำตื้น” “ปลาดก
น้ำตื้นโต” “กระรอกกระรี้ เหมือนกระตี่ได้น้ำ” “เป็นปลาพ่นน้ำ” “เกลียดตัวกินไข่
เกลียดปลาไหลกินน้ำแกง” “ใจเสาะเหมือนปลาชิว” “ไก่แก่แม่ปลาซ่อน” “จับปลา
สองมือ” “เงินทองอย่าไว้ในเคหา ข้าวปลาอย่าขาดมือ” “หุงข้าวประชดหมา บึงปลา
ประชดแมว” ฯลฯ

ผมคงจะไม่ต้องพูดถึงเรื่องของปรัชญาปลาที่คนตะวันตกมีความคิดว่าปลา
นี้เป็นเครื่องหมายอะไรอีก ขอให้ท่านคิดเปรียบดูสัญลักษณ์ง่าย ๆ “หยินกับหยาง”
ที่เป็นสีขาวและดำ บรรจุอยู่ในรูปวงกลม จินตนาการได้ถึงการเคลื่อนไหวของปลา
๒ ตัว ตรงข้ามกันในทุกเรื่อง แต่ก็ยังรักษาความสมดุลอยู่ได้อย่างสอดคล้องกันเป็น
ที่สุด รูปนี้ในส่วนตัวของผมเป็นรูปที่ง่ายที่สุด แต่ให้ความหมายสูงสุดเชิงปรัชญาของ
ทุกสิ่งในโลก ไม่สามารถที่จะมีสัญลักษณ์ใดแม้ในจักรวาลมาเทียบได้

ขอพระราชทานพระราชนุญาตจบปาฐกถาเรื่อง เมืองไทยนี้ดี ในน้ำมีปลา
เพียงเท่านี้ ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมฯ

คำกราบบังคมทูลของอธิการบดี เมื่อเสร็จสิ้นการแสดงปาฐกถา

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบฝ่าละอองพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชนุญาตกล่าวขอบพระคุณศาสตราจารย์ กิตติคุณ ดร. ทศพร วงศ์รัตน์ ที่กรุณามาเป็นผู้แสดงปาฐกถาชุด “สิรินธร” ในวันนี้ คำบรรยายของท่านแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัด ถึงความรอบรู้และเชี่ยวชาญเกี่ยวกับ ปัญหาไทยและการสืบทอดปัญหาไทย ในนามของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ทศพร วงศ์รัตน์ ไว้ ณ ที่นี้

ในลำดับต่อไป ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชนุญาตกราบบังคมทูลเชิญใต้ฝ่าละอองพระบาท เสด็จพระราชดำเนินไปยังห้อง ๑๑๔ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ เพื่อเสวยพระสุธารสที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขอพระราชทานน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมจัดถวายต่อไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

**พระนามาภิไธยและรายนาม
คณะกรรมการบริหารเงินทุนเฉลิมฉลอง
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
พ.ศ. ๒๕๕๐**

๑. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	กรรมการที่ปรึกษา
๒. อธิการบดี (ศาสตราจารย์ นายแพทย์ภิรมย์ กมลรัตนกุล)	ประธานกรรมการ
๓. รองอธิการบดี (ศาสตราจารย์ ดร.เกื้อ วงศ์บุญสิน)	กรรมการ
๔. รองอธิการบดี
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ม.ร.ว.กัลยา ดิงศภัทีย์)	กรรมการ
๕. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	กรรมการ
๖. คณบดีคณะอักษรศาสตร์	กรรมการ
๗. คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์	กรรมการ
๘. คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์	กรรมการ
๙. หม่อมราชวงศ์จักรรด จิตรพงศ์	กรรมการ
๑๐. ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ปราณี กุลละวณิชย์	กรรมการ
๑๑. รองศาสตราจารย์ชงทอง จันทรางศุ	กรรมการ
๑๒. รองศาสตราจารย์ ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์	กรรมการ
๑๓. รองศาสตราจารย์ ดร. อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์	กรรมการ
๑๔. รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา	กรรมการ
๑๕. ผู้ช่วยอธิการบดี (อาจารย์ ดร. สุวรรณฯ สถาปัตย์พัฒนา)	กรรมการ
๑๖. ผู้ช่วยอธิการบดี (รองศาสตราจารย์ ดร. บัญชา พูลโกคา)	กรรมการและเลขานุการ
๑๗. ผู้อำนวยการสำนักบริหารวิชาการ
(นางประไพพิศ มงคลรัตน์)	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการประสานงานการดำเนินการจัด ปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๒๔

๑. รองอธิการบดี (ศาสตราจารย์ ดร.เกื้อ วงศ์บุญสิน)	ประธานกรรมการ
๒. ผู้ช่วยอธิการบดี
(รองศาสตราจารย์ ดร.สันติ ฉันทวิลาสวงศ์)	กรรมการ
๓. ผู้ช่วยอธิการบดี
(รองศาสตราจารย์ ดร.อนงค์นาฏ เดกิงวิทย์)	กรรมการ
๔. ผู้ช่วยอธิการบดี (รองศาสตราจารย์ ดร.บัญญัติ พูลโกศา)	กรรมการ
๕. ผู้อำนวยการสำนักบริหารวิชาการ
(นางประไพพิศ มงคลรัตน์)	กรรมการ
๖. ผู้อำนวยการสำนักบริหารทรัพยากรมนุษย์
(นางเพชรรา ภูริวัฒน์)	กรรมการ
๗. ผู้อำนวยการสำนักงานนิติตสัมพันธ์
(นางสาวสุปรีดา ลอตระกุล)	กรรมการ
๘. ผู้อำนวยการสำนักงานรักษาความปลอดภัย
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรพรพรรณ เหลืองสุวรรณ)	กรรมการ
๙. ผู้อำนวยการส่วนอาคารและสถานที่ (นางเยาวดี ฟ้าสว่าง)	กรรมการ
๑๐. หัวหน้าสายงานบรรณสารและพิธีการ
(นางมณีจันทร์ กลิ่นสุนทร)	กรรมการ
๑๑. นางนัยนา พรหมมลมาศ	กรรมการ
๑๒. ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมและพัฒนาวิจัย
(นางสุภาภรณ์พรหม ตั้งตรงไพโรจน์)	กรรมการและเลขานุการ
๑๓. หัวหน้าสายงานประเมินผลและเผยแพร่
(นางพรณี ชาติบุษปี)	ผู้ช่วยเลขานุการ
๑๔. นางสาววิรงรอง วงษ์วัฒนะ	ผู้ช่วยเลขานุการ

ฝ่ายประสานงานการจัดทำหนังสือ

รองศาสตราจารย์ ดร. อนงค์นาฏ เกกิงวิทย์

นางประไพพิศ มงคลรัตน์

นางเพชรภา ภูริวัฒน์

นายกรรชิต จิตรระทาน

นางสาวอัมพร สุนอ่ำ

